

The Project Gutenberg eBook of Emberek: Elbeszélések, by Sándor Bródy

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Emberek: Elbeszélések

Author: Sándor Bródy

Release date: September 23, 2013 [EBook #43801]

Language: Hungarian

Credits: Produced by Albert László, Judit Bíró and the Hungarian Distributed Proofreading Team (<http://dphu.aladar.hu>) from page images generously made available by the Google Books Library Project

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK EMBEREK: ELBESZÉLÉSEK ***

Megjegyzések:

A tartalomjegyzék a [147.](#) oldalon található.

Az eredeti képek elérhetők innen: <http://books.google.com/books?id=WvVDAAAAYAAJ>.

Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>.

EMBEREK

ELBESZÉLÉSEK

IRTA

BRÓDY SÁNDOR

BUDAPEST

KIADJA SINGER ÉS WOLFNER KÖNYVKERESKEDÉSE

ANDRÁSSY-ÚT 10.

A DICSŐSÉG FELÉ

I.

Ha egy gombostűt leejtettek volna a szobában, messze hallszik okvetetlen, olyan csend volt. Elmerülve, kéjjel, lélekzet-visszafojtva hallgattak mindannyian. A Vratarits nyitott ajkára rászemtelenkedett egy légy, nagyon zavarta, még se merte elhesselni. Nem volt itt bátorsága senkinek, még csak megmoczczanni is.

Phaedra ép most panasolta el Ariciának hogy szereti Hippolitoszt. Az előrebocsátottakból pedig mindenki tudta, hogy ez a Hippolitosz a tulajdon fia. Neki mostoha, hanem a férjének édes.

Voltak itt urak, a kik Racine nagy munkáját nem látták még a színpadon, azok fáztak, az augusztusi meleg daczára, de voltak olyanok is, a kik már látták a nemzetiben s ezek bizonynyal azt gondolták magukban, a mit egyikük ki is mert - ha susogva is - nyilatkoztatni:

- Jobb mint...

-4-

... És ez a kis Phaedra mit sem törődve a borzongókkal, sem az olvadókkal: nyögött, sikongott, szenvedélyeskedett tovább. Kivágott kis princzesz derekának halhájai egyet-egyet csattantak minden szenvedélyesebb mozdulata után, míg végre ott, a hol halálvágýáról beszél: a hajába fűzött kék galand is eloldódzott és nagy fahéjszínű haja felbomolva hullott le arczára, nyakára.

Egy pillanatnyi általános némaság. A Phaedrához közel állók érezték, hogy hirtelen átható illat vegyült a levegőbe. Valahonnan, a szoba valamelyik sarkából szakadozott sóhaj hallszott fel. Vratarits, a karmester, elkergette ajkáról a legyet és felkiáltott:

- Nagyszerű!

Egy pár kövér tenyér összeverődött. Utána hatalmas taps.

Megrepedt princzesz derekában a kis «Phaedra» kimerülve, de plasztikusan feküdt a földön, az ágyterítőből rögtönzött szőnyegen.

Husz kéz akarta egyszerre fölsegíteni. De Phaedra behunyta szemét s nem kapaszkodott egyik karba sem. Hirtelen felugrott, elkaczagta magát s átfutott a szomszéd szobába. De csak egy pár perczig hagyta magára a társaságot. Hirtelen ismét köztük termett. Hirtelen mint egy jelenés és kék szatén nadrágban, mint a hogy Cherubint, a szerelmes apródot, ábrázolja a színpadon egy szóke színésznő.

A meglepetés legkülönbélebb kifejezései, hangban és mozdulatokban. Az öreg Vrataritsot az izgatottság miatt előfogta az asthma. Ugy lélekezett, mindha aludnék s horkolna. Egy fiatal, ritkaszakállu ur elkiabálta magát: «Éljen!» ketten vagy hárman sóhajtottak, egy fiatal ember elpirult s valamennyiük közül nem volt csak egy, a kinek nem volt nyitva az ajka.

-5-

«Cherubin» mosolyogva, mégis komolyan odaállt a zongora mellé a podiumra, végig nézett, nem, szemeivel végigsimogatta a társaságot, megvető tekintetet villantott az egyedül csukott ajku *November* Dávidra és szavalni kezdé az ismeretes románczot a szép keresztanyához.

A hatás strófáról strófára fokozódott. A bájos költemény átírva a szavaló, hízegő, kicsiny de tiszta hangjára, hatást keltett volna akkor is, ha nem is olyan kitűnő másolata az ismert szóke Cherubin híres szavalatának.

Az utolsó strófánál alig volt itt ember, a ki ne lett volna valami furcsa mámor rabja; alig volt egy-kettő, a ki nem érezte, hogy szerelmes avagy szerelmes tudna lenni ebbe a pajzán, epedő szerelmes, naiv apródba, a kinek lánysága még nyilvánvalóbb és bájosabb volt a kék bugyogóban s a ki csak egy pár perczczel elébb oly komoran fenséges, oly pathetikusan hatalmas volt mint Phaedra, az igazi.

Egészen hátul, egy zsámolyon ülő, excentrikus ruhájú öreg asszony könyezett. A társaság tapsolt. Vratarits ordított:

- Genie!

Az öreg asszony a háttérben sipogva kiabált:

-6-

- Genike, kendőt a nyakadra.

Genike mozdulatlanul, még mindég mosolyogva, de egy kissé halványan nézett szét a háborgó társaságon, aztán hirtelen ráütött egy sima arczu, nagy aczélszürke szemű fiatal ember vállára és szólt:

- Singer, jőjjön, csináljuk el Romeót és Juliát, maga hallgat és enged magával csináltatni, a mit csak akarok.

Azzal, még mindig Cherubin nadrágjában, átfogta a fiatal ember nyakát, erősen arczához szoritotta a majd rózsaszínűre, majd szederszínűre változott arczot s szavalá:

„De hátha mérég, melyet a barát azért adott, hogy csalárdul megöljön.“

... Ki kellett nyitni az ablakokat, nagyon meleg volt benn. *November* Dávid is izzadt. Különösen nagy szeplős orra. Vratarits már alig tudott itt lélekezni. Idegesen, apró lépésekkel, egy helyben fel s alá járkált, érezte, hogy mennie kell, s mégis maradnia muszájt.

Délután öt óra volt. Alant a pékműhelyben már fűtöttek az éjszakai sütés alá... Még egy elhaló mondása a szerelmes Juliának, még egy értelmetlen nyögése az akaratlan Romeónak - és Genike hirtelen a haldoklási jelenetbe kezdett. Majdnem öt perczig tartott vivódása az álhalállal. Még egy szakadozott sóhaj, ideges csuklás és Phaedra-Cherubin-Julia újra élettelenül feküdt a földön.

Uj hangulat, a megdöbbenésé, vett erőt a hallgatókon. Alig tudtak felocsudni, de a lány hirtelen csattogó kacajjal szökött fel és bohókás pirouetteel szólt:

-7-

- Most már az önöké vagyok! *November*, ne mosolyogjon olyan szemtelenül...

II.

November Dávid, az orvosnövendék, tovább mosolygott. Tudniillik vékony és hosszú ajkainak alsó felét közelebb húzta orrához. Ez a groteszk, sőt egy kissé gunyos mosolygás és a Genike örökös pajzán mosolya volt itt az egyedüli vigasságos vonás. A vendégek inkább lelkesültek voltak, egy részük még extazisban, a többi pedig komolyan ült szakadozott nádszékén, a ruganyra-törött diványon, ablak előtt álló ferslagon, mely azonban kartonnal volt leterítve.

Genike felült a podiumra a zongora mellé. Onnan fogadta az udvarlásokat, itt hallgatta ama beszédeket, melyeknek tárgya ő s mindig ő volt.

Vratarits, a karmester szólott:

- Ha én venném a kezembe a kisasszony hangját, Pattit csinálnék belőle.

Egy rücskös, magas, dús haju fiatal ember közbevágva mondá:

- Ma a drámai színésznőnek is elég fizetése van már... persze csak az elsőrangnak, de hát ez biztos, mi... én... a kezünkben van a dolog!

Az aczélszin szemü Romeo irigykedve nézett a beszélőre, a ki hirlapíró volt egy háromkrajczáros lapnál. Egy jogász, a kinek ritkán volt alkalma színházba járni s így nem igen volt ismerős a színházi ügyekkel, szólott:

- Legyen tragika!

- Inkább naiv! - szólott egy másik.

- Vigjátéki szende! - hangzott a sutból.

- Drámai hősnő!

- Operette-primadonna!

- Mama!

- Sarah Bernhard!

Kiabáltak, ajánlgattak össze-vissza, miglen kifogytak a szerepkörökből s egy pillanatra újra csend lőn. November Dávid reszelős hangja megszólalt:

- A kisasszony minden szeretne lenni! - mondá szárazon, majd még ridegebben hozzá tette: - Minden szeretne lenni egyszerre, tragika és naiv, operának divája és vigjátéki szende. Ha ő rajta állana, lelökne mindenkit a szinpadról, hogy csak egyedül maga lehessen ott... Ne imádjon a publikum rajta kívül más idegen istent!

- Szentelen! - vágott közbe egy éles, kellemetlen hang, a lányé.

Dávid zavartalanul folytatá:

- És szeretné, ha ezentul csak ő érte lőnék magukat főbe a balga fiatal emberek és a dőre öregek. Virágcsináló bukétát másnak ne csináljon, Kugler-czuckerlit más nyelve ne nyalogathasson.

Iphigenia piczi piros nyelve egy pillanatra láthatóvá lőn. Az orvosnövendék egy kissé alig észrevehetőleg elpirult, a hangja még reszelősebb lett:

- Őt dicsőítse a «Zenith és Nadir, a szélvészek zeneharcza, az égi láng villáma...» Az egész főváros levegőjében ne legyen még csak gomba-csira se, az ő nevével legyen telve minden. Legfőképen persze az arczképével a kirakatok...

Az ujságíró és a ravasz karmester zugott. Egyedül e két ur értette meg az orvosnövendék gunyolódását, a többi nem tudta mit tartson e beszédről, voltak olyanok is, a kik bóknak vették. Ezek egyike, természetesen rajztanárjelölt volt, egy másik meg festő.

Az orvosnövendék nem hagyta magát zavartatni, beszélt tovább, mind tüzeesebben:

- Ma még Singer-Romeo, én meg egy akzeptált drámai papa, Vratarits bácsi pedig «félig boldogtalan szerelmes». De mivé leszünk holnap? Az, a kinek az utcán se köszönnek vissza!

- Rágalom! - suttogott közbe a színészkisasszony, de olyan arczzal, olyan álmétkodó kifejezéssel s halaványan, mintha meg volna lepetve, hogy im e nagyorru eltalálja a gondolatait. Ez mit sem törődve a képébe vágott jelzővel, mintha csak könyvből olvasna, tovább beszélt:

- Ma még jó vagyunk mi is, tarthat előttünk próbákat, ha nem lehet hintón vágatnia, jó a talyiga is!... de ha egyszerre megáll a háza előtt a koronás, czimeres hintó?!...

A lány arca hirtelen kitüzesedett. November meg egyszerre sietve folytatá:

- De ha nem áll meg? Ha ezekből az álmokból nem válik valóra semmi, ha a korfolyamat rossz fordulatot vesz, a prognózis nem sül el és a Genie kisasszonynyal az történik, a mi szép társnőivel, annyi szini iskolai növendékkal megtörtént már! Lekerül Barsba vagy Békésbe s nem kerül többé ide vissza. Grófok helyet megyei aljegyzőkkel, pezsgő helyett csigerral, Monaszterli helyett Svarcz nőszabóval kell megelégednie!

A leány elhalaványodott.

- Elég, - szólt elfojtott, dühvel telt hangon.

Az ajtón kopogtattak, a kisasszony egy tanára lépett be. Egy kissé elhizott, de még mindig deli ur. Büszkén, mint Don Caesar de Bazan, - játszotta a vidéken, - közeledett a kisasszonyhoz, a ki egyszerre felvidulva, bohókásan hajlott meg előtte s megcsókolta a kezét. A tanár viszont a haját simogatta és panaszkodott, hogy nagyon meleg van. Orrán keresztül hangosan lélezett s megkérde a mamát:

- Hogy viseli magát Genike?

Kellemetlen, feszes hangulat kezdett urrá lenni a társaságban. Dávid kivette óráját és szólt:

- Hét óra.

A lány megvető tekintetet lövelt rá, majd fejéhez kapva, nyögve suttogá:

- Uraim, rosszul vagyok... kérem...

Két perc alatt üres volt a nagy szoba. Kevés vártatva csöngettek a konyhán. Genie sietve surrant át a szobából a konyhába, tudta, hogy a lakás egyedüli szobájának bérlője: a könyvvivő, mint mindennap rendszeren ilyenkor, hazaérkezett.

-11-

III.

A lány és anya behuzódtak a konyhába, mely egyszersmind éjjeli és nappali szobájuk volt.

Genie sóhajtott és levetette magát az ágyra, a mama tüzet élesztett a kályhában. Tüzelő fa nem volt, az asszonyság tehát a szemetes ládát feszítette széjjel. A nagy, életlen kés, melylyel az öreg asszony a görcsös deszkát vagdalta, mintha minden ütésével a szegény kis Genike testébe vágódnék:

- Iszonyat... iszonyat... nyögte kétségbeesetten; majd befogta füleit, befurta arczát a párnába.

Kevés vártatva éget a tűz, nagy vasfazekakban főtt, forrott valami. Rövidesen nehéz szagu gőzök töltötték meg a hézagot...

- Iszonyat... iszonyat...! sóhajtá a lány s orrocskáját is befogta.

Kinyilt ablak, ajtó. Egy furcsa asszony lépett a konyhába. Piros napernyő a kezében, a mellén rózsa s a válla hajlott, a haja ősz.

Szégyenkezve adta elő, hogy neki «Ninon»-szappan kell. De jó helyen jár-e? A nagysága-e az, a ki hirdeti magát az ujságban?

A mama adott a hölgynek egy darab stanniolba burkolt szappant s egy nagy névjegyet, melynek irását a hölgy nyomban hangosan elolvasta:

- «Paulus Sidonie ,orvos' leánya, szépítő szerek feltalálója ,Ninon szappan', nagy raktár szépítő és illatszerekből». Ez az, helyes!

-12-

Az asszonyság átvette a szappant, de mielőtt fizetett volna, megkérdezte, hogy nem svindli-e ez a dolog? mert ő már többször megjárta, fenyítő följelentést is tett egyszer. Valami bécsi öt lat tiszta kőport adott el neki öt forintért...

Sokáig beszélt volna még a piros napernyős hölgy, de a szag mind erősebb lőn a konyhában s nem tudta tovább állni.

Anya és lánya újra magukra maradtak.

- Mit akarsz vacsorálni? - kérde az öreg asszony.

- Milyen megaláztatás! - nyögte kezeit tördelve a leány.

- Kell jeges kávé?

Genie kitörő zokogása volt a felelet. Sirt, keservesen, dühösen, mint minden estve a mikor így magukra maradtak. Elkészerítette, sirásra fakasztotta a nyomor, dühösítette anya mestersége s az azzal járó megaláztatás. És a magány, az utált, az undorító magány megrontotta, százszorosan ingerlékenyé tette minden érzékét.

- Mikor lesz ennek vége? Vége... mikor...! - nyögte fájdalmas refrainképen, míg a kiadott szobában, a hol egy negyedórája még ő volt az ur, művészetének, egyéniségének varázsa a bálvány: okarinázott a könyvivő, okarina-etudeőket, nagy komolysággal, iszonyatos türelemmel.

- Genie egy kanál vízbe is szívesen megfojtotta volna ezt a szobaurat, de az havonta 15 forintot, évente tehát 180 forintot fizetett nekik. Az egész házbért kifizette értük az egyetlen szobáért, nem lett volna hát méltányos meggyilkolni.

-13-

Méltányos! gondolt is ezzel a kis színészleány. Méltányos volt mindaz, a mi neki jól esett, méltánytalan mindaz, a mi jó másnak jutott.

Az osztályában volt egy zsidó növendék-lány csodálatos szépségű és erejű alt beszélő hanggal - hát gyűlölte.

Tanitotta egy tanár, a ki régen özvegy volt már s végre szerelmes lett egy kis jelentéktelen tanítványába s eme érzelmeit nem feledte el a tanítás alatt. Genie türelmesen nézte a dolgot egy darabig, míg végre névtelen följelentő levelet irt az igazgatónak - irigységből és gyűlöletből.

A tanítás bevégezte után az iskola kapujában vártak a lányokra a szeladonok. Ő reá is várt rendesen valaki, de a többire is. Betiltattak hát ez ártatlan találkozásokat s udvarlóinak ezentul a Rókusnál kellett reája várnioik.

Szabad írásbeli dolgozatot kellett írnia: témául a luxust, a női fényűzést választotta. A szép ruha az erkölcstelenség - ez volt a moto, mert ő nem járhatot szép ruhában, pedig vágyot arra, imádta a drága, finom szöveteket, mintha élök *valakik* volnának. És utálta a szegényes, szürke, kopott, formátlan ruhát. Egyszer nyáron kénytelen volt szürke desszénű, olcsó szatén ruhában járni s a ruha égette testét, hólyagocskákat csalt karjaira, szerette volna letépni magáról a «nyomorult» rongyokat.

Nem szeretett senkit... Talán csak a színház második hős szerelmesét. Ezt a bűbájos hangu hatalmas alakot, a ki olyan volt mint egy görög isten s mint egy görög isten minden lányba bele kötött. Udvarolt neki is, szokott modorával, czinikusan...

-14-

Álmodott hát róla, mint lánypajtásai valamennyien. Álmában gyakran meg is csókolta szép fehér, férfiatlan, de erős nyakát, nőies, de nagy kezét...

Ezenkívül még egy asszonyhoz érzett vonzódást. Valamelyik színház primadonnájához, a ki a világ legszebb kalapjában járt és akaratlanul jó szivvel tönkretett minden férfit, a ki csak közelébe tévedt. Szive tele volt a francia szindarabok humánus idealizmusával, de feje egy kéjencz angol bankár számító raffinériáival volt teli.

- Ha idősebb leszek, *külsőleg* olyan *leszek*, mint ő - mondá Genike.

Bensőleg már is olyan... csakhogy maga a kisebbitett kiadás. Egy elméleti kokott, tizenhét éves korában. Fiatal méreg-fa, a mely még nem hozott gyümölcsöt, de *már* benne van a képesség, hogy hozzon. Csak az évek, a nap és az eső hiányzik. A *nap*: a nyilvánosság, az eső - az *aranyeső*...

Ezt sugta fülébe valaki, a kit most másodszer látott életében. Először akkor látta, a mikor az orvostanárnál járt, hogy vajjon nincs-e tüdőbaja, mert társnői közül egy pár a sok sikoltozás s egyéb okok következtében kópött egy kis vért.

Tüdőbaja nem volt, hanem megismerkedett a tanár gyakornokával, November Dáviddal, a ki mindjárt az első látogatásnál sietett gorombáskodni.

-15-

A mama, az «orvos lánya», azonnal ki akarta hajítani, de a lány egy kicsit képen legyintette. Számított rá, bár maga se tudta miért s azonkívül jó kedve volt ezen a napon.

Ekkor érkezett az első ajánlat. Egy kuriai biró... öreg és majdnem báró (a felesége az volt). De nem épen gazdag. A lány majd-majd belecsapott a kövér, de már reszketeg marokba... Unta itt ezt a konyhát, az okarinázó szobaurat, a tavalyi divatu ruhákat, meg lányságát is...

De a mama könyezve magyarázta meg a dolgokat Iphigeniának s az elutasította az alázatos kérelmező birót.

- Várjunk! - mondá az orvos leánya.

- Várjunk! - szólt Genie.

De hiába vártak. S most a csirketollal töltött párnát könyeiben eláztatva, zokogástól megszaggatott hangon suttogá:

- Oh mama, mama, miért nem hagytál!...

S ha most belépett volna az öreg Szentkátai, a biró, felszökött volna nyakába.

De nem jött senki, sem ő, sem más, csak November Dávid.

IV.

Alig köszöntötték egymást.

Az öreg asszony kérdé:

- Fizetett már kapupénzt?

-16-

Már fizetett. Szidták a házmestert, korán zárja a kaput. Azután Dávid kinálás nélkül leült. A kisasszony a fal felé fordult az ágyon, de elcsendesedett.

November a zsebéből pakolódzni kezdett. Két, boltból való őszi baraczkot és ujságot, fekete szemű Szent-György-szólót hozott. Odaadta a háziasszonynak, az meg feltette az ágyra, a lány párnája elé.

- Hagyjatok békén, - szólt a lány tettetett ingerlékenységgel. Hanem azért lassanként csipegetni kezdett a szőlőből.

Dávid és az asszony szépítő szerekről beszéltek. A szigorló orvos sok jó receptet adott az

orvos leányának. Igérte neki - ezenfelül - hogy kísérletezni fog s ha csak lehet, feltalálja a miteszszerek elleni szert.

- Azzal milliókat szerezhetnénk - mondá végül.

A milliók említésére békülékenyen tekintett fel Iphigenia. Sőt kevés vártatva számárfület is mutatott Dávid felé, a mire ez az ágyhoz közelebb húzta székét.

- Talán beteg? - kérdé.

- Az, megöl ez a *boszorkány*-konyha.

A lány kinyújtotta a kezét, a férfi nagy csontos markába szoritotta sokáig, azután azt mondta:

- Van egy kicsi.

Talán a saját lázát érezte a lány csuklóján. Talán gondolt is eme tévedésre? Voltaképen mindig félt attól, hogy ennek az éles vérű lánynak valami tüdőbaja lesz. Szerette volna megvizsgálni, de félt ettől a forró, üde kebel érintésétől, úgy félt, a milyen közönyös volt neki holt törzsekben vajúkálni.

-17-

A lánynak is eszébe jutott, hogy jó volna mellét vele megvizsgáltatnia. De nagyon jelentéktelen férfi volt neki ez az ember.

Mégis majdnem mindaketten s majdnem egy egész félóraig erre gondoltak. Már tizenegyedfélre volt s November alig beszélt husz szót. Pedig az asszony magukra hagyta őket. Azt mondta, hogy a szomszédba, a suszternéhez megy beszélgetni, voltaképen a pinczébe ment le, harmincz krajcárért zsákot foldozni egy buzakereskedőnek.

Dávid becsukta az ablakokat, az ajtót. Mérgező ez a fővárosi éjjeli levegő. A petroleumját folyton csepegtető lámpást feltette a siffonra. S így olyan világítás volt a szobában, mint holdfénynyel odakünn.

- Miért rekedt maga ma? - kérdé a lány, a kit egy kissé kellemesen izgatott ez az egyedüllét.

- Sokat tanultam, - hangosan - egy pár nap mulván lesz az utolsó szigorlatom.

- Akkor orvos lesz?

- Az. Miért kérdi?

- Nem tudom, eszembe jutott, hogy beszéljek.

- Nem is érdeklődik az iránt, hogy végre én is független, önálló úr leszek annyi nyomor után.

- Sokat nyomorgott?

- Egy félesztendeig éltem egyszer kenyéren és szalonnán, volt azonban szalámi időszak is életemben. Tanítottam Kispesten havi 5 forintért.

- Örül, hogy vége lesz a nyomorúságnak?

- Nem, félek, hogy csak most kezdődik.

- Hogyan?

- Egyszerűen. Azelőtt, hat éven keresztül, csak a gyomrom volt elnyomva, mostantól kezdve nem lehetetlen, hogy minden izem szomjazni, vágyakozni fog, reménység nélkül, örökké.

- Mi baja?

- Megmérgeztem magam.

- Hogyan, mivel?

- *Kivel? Magával.*

Éjjel is éhes, álmatlan legyek zsongtak, szálltak, mászkáltak mindenfelé a falakon. A szerek még mindig főttek-forrtak a tüzhelyen. Alul a pék ugyancsak fütött. A szobában már nem okarinázott, horkolt a könyvvívó. Mint a padlásán, nyáron olyan nehéz dohos, fülledten égett levegő volt itten.

November Dávidon kivert a hideg verejték. A fejét odatámasztotta a falhoz s annak mészsine összefolyt arcának ténjével. A lány kipirulva, izgatottan, vad, kaján gyönyörrel halgatta a folyékonyan, sőt sebesen beszélő férfit.

- A dolog egyszerű. Minden embernek van egy asszonya a világon, a kit, ha megismert egyszer, nem tudja aztán nélkülözni többé. Hogy miért ennek az, miért jutott nekem épen maga, annak az oka eddig ismeretlen. Valami bolondosan gonosz, az összeviszált szerető törvény lesz annak az oka, hogy én úgy vágyakozom maga után, mint a szomjuhozó ember a vizet nem adó tanyai kut mellett - egy ital viz után. De mig ez az ember elhull, ha szomját sokáig nem olthatja, én csak szomjuhozom, tovább szomjuhozom...

-19-

A lányt olyan nevetésesen-kellemesen csiklandozta ez az exotikus vallomás, hogy nevetnie kellett s akaratlanul is így szólta:

- Igyék, ha szomjas, grenadinet...

- Helyes, ön tréfál. Az egész dolog nagyon tréfás. Gonoszul az. Mint mikor valakivel tréfából csillagot rugatnak. A kezem lekötve, a láng perzsel s én nem tudok ellene tenni. Mindig azt hittem hogy hazugság a költők sablonos hasonlata a szerelemmel és azzal a lánggal. Félig sem az. Ime: tudom, hogy maga kicsoda. Azt mondják, a ki szeret valakit, jónak is hiszi azt, bármilyen fertelmes legyen az. És én tudom, hogy maga kicsoda. Egy lány a kiben nincs jóság, nincs hűség, nincs szeretet. Kivülről-belülről a megjegeczesedett hazugság. De milyen felséges formában, hogy belenyomultak ezek a formák fejembe, vérembe, minden porcikámba. Mást nem szeret, engem nem szeret, magát imádja. Undorodik a tisztos szennytől és imádkozik a bearanyozott piszokhoz. És a mikor maga alacsony, azt kívánja mástól, egy férfitől, hogy nagy, hatalmas, erős, ártatlan, dús és lángeszű legyen. Nagy, hatalmas, erős, mint egy obelisz, ártatlan, mint egy szál buzavirág, dus, mint egy ó-kori Caesar. És a többi. Ha elvinném, ha eljönne hozzám, megcsalna. Ha én csalnám egy kissé a beteget, hogy aranyozott párnán vessem meg az ágyát: jóízűt feküdne a gazdag ágyon s utálna engem csalásomért. Minden, mi rossz, minden, mi csunya, a mi bűnnek csirája, vétek, mérge asszonyban: ott van ébren vagy álomban - magában; s nekem van bátorságom megküzdeni azzal a mi éber, felkölteni azt, a mi álom, karomba ölelni, enyémnek vallani, érte küzdeni, izzadni, meghalni mindezekért összevéve - egyedül magáért.

-20-

Dávid feje reszketett, míg beszélt. A hangja, az száraz volt, s hogy nem volt benne tűz, nagyon nevelésnek tűnt fel a lánynak. Mintha leczkét mondana fel. Mintha betanulta volna, a mit mond. De nem, Genie érezte, látta, hogy igaz az mind egy szóig. Talán igaz az is, a mit ő róla mond. Sokban igaz, de egészben gázság.

Százszinü gondolat, de csak egyetlenegy érzés gomolygott fel benne. Gondolatban még tán mentette is ezt a férfit, de szívében: utálatot, félnék undort érzett iránta. Valami képes könyvben látott egyszer egy kimeredt szemű éhes sakált. Oh, milyen fertelmes ez a vágyakozó sakál, ez a férfi! És minden ízében remegett eme képtől, ettől az érzelemtől. Nagy nehezen tudta csak magát lebírni. S a lány felett, a ki él a *természetben*, felkerekedett a lány, a ki él a *társaságban*, és ez szólt - bátortalanul:

- Ön el akar venni?

- Azt! - mondá a férfi határozottan, szinte kellemetlen erélylyel, a mit hirtelen szokatlan szelidsége váltott fel. Suttogva, lágyan, reszketeg hangon beszélt tovább:

-21-

- Hat évig sanyargattam magamat. Tudja-e, mi az a hatéves bőjt? hát én azt csináltam végig. Nappal éheztem, előadásokat halgattam, tanítottam, éjjel tanultam. Néha birtam tudomással még arról is, hogy más nembeliek is vannak a világon, olykor egy évben egyszer kétszer szivaroztam is. Bolond, de kellemes dolog ez a füstölés, elhatároztam, hogy a rászokást akkorra hagyom, a mikor orvos leszek. *Mindent* ekkorra tartottam fenn. És eddig, ugyszólván, az volt egyetlen gyönyörűségem, hogy arra gondoltam: milyen másképp lesz az, ha valahol a vidéken körorvos leszek. Szép dolog is az. Kényelmes, csendes és szép. Ritkán kerül ott még csak bonczolásra is a dolog. Leginkább hideglelést kell gyógyítani, meg a gyerekeket. Szívós nép ezek a parasztyerekek... Azután az ember alig egy pár forintért csodálatos szépségű lakást kaphat. Csupa kert az egész. Hátul istálló. Alig kerül valamibe lovat tartani. Ön is, mint minden lány, biztosan szereti a lovat. Én a majorságot az udvaron, a sok cselédet. Mert az ember is olcsó ottan... Meg milyen ur egy ilyen orvos a vidéken. Könnyen tesz szert pénzre. Persze barátságot kell tartani a falubeli paraszt urakkal s a megyei ur-urakkal... Az ember vendégeskedik is, jó az néha... Szereti ön a vendégséget?

November Dávid hirtelen a lányra veté tekintetét. Az behunyott szemmel feküdt az ágyon. Aludt vagy tetette az álmat. A férfi néma kétségbeeséssel nézett maga elé. A lány kinyitotta szemeit:

-22-

- Beszéljen tovább, olyan jó altató - szólt s kaczagott hozzá egy cseppet.

A férfi elvörösödött, de azért tovább beszélt:

- Azonban itt a fővárosban se volna nehéz valami szerény állást szerezni. A tanárok szeretnek, valami kórházban vagy egyletnél... önnek tovább lehetne tanulnia. Vennék valami nett kis lakást. Butort mindenki kap ma hitelbe. Aztán a szigorlatpénzen kívül kérnék még valamit kölcsön a sógoromtól...

- Hisz azt mondta, hogy özvegy anyján kívül nincs rokona?!

- Még ez az egy, nem tartottam azelőtt rája számat soha. Megölte, agyonkinozta az egyetlen testvéremet. És engem - bolond dolog - szeret. Évek óta nem beszéltem vele, de most maga miatt lealáznám magamat, kérnék tőle kölcsön, hogy letehessem az utolsó vizsgálatot...

- S ha én nem volnék?

- Nem tenném be a lábam hozzá. Küzködnék tovább, eladnám magamat, vagy krajczáronként gyűjteném össze a pénzt.

A lány ezen is mosolygott, a mit ezután beszélt a férfi, mindenben mosolygott. Csak a mikor fenyegetődni kezdett, akkor döbönt meg egy kissé. Szerencsére megjött a mama, a «beszélgetéstől» kigyulladt szemmel. Alig vett észre valamit, csak akkor lepődött meg, a mikor leányja így szólt hozzá:

V.

Nem tudtak aludni.

Iphigenia egy darabig azzal mulattatta magát, hogy a nyitott ablakon át kinézett a folyosóra, a hol valami cseléd beszélgetett a péklegénynyel. Majd behunyta szemeit s November Dávidra gondolt. Roppant groteszk volt az az alak, a mit ő az orvosnövendék alakjának látott ez álmatlan éjjelen. Hanem azért bánta egy kissé, hogy elutasította és kiüzte. Végre is egy imádó, a ki most már talán ki is ábrándul? Hogy lehet módja a kiábrándulásra: ez a gondolat egészen elkedvetlenítette. De talán vissza fog jönni mégis?

- Mit gondolsz, visszajön? - kérdé anyjától, a ki a konyha másik végében aludt.

- Vissza. Hogyne.

- Ha visszajön, megmondom neki, hogy gaz.

- Miért?

- Azért.

Az anya makogott valami érthetetlen mondást, de a mikor a lány kérdezte, hogy mit mond, eltagadta.

Ujra csend lett. Csak a legyek zugtak, zümmögtek. És ezeken a vékony fővárosi falakon áthallszott itt-ott a horkolás, amonnan a gyereksírás. Az utcán még egyre dübörögtek a kocsik, sőt por is szállt be a nyitott ablakon. A szegény főváros nyári éjjelének minden kellemetlensége vette körül a leányt. Forró, bűzös levegő és légycipés vezették a kórust.

-24-

Ugy érezte, hogy nem tudja elviselni ezt az állapotot. Hánykolódott ide-oda, majd felköltötte már szundikáló anyját, hogy beszélgethessen vele.

Ritka kegy, az «orvos leánya» örült neki.

- Ugy-e, jól tettem? - kérdé a leány.

- Jól, de...

- De?

- Lásd, olyan nehéz ma férjhez menni, olyan nehéz! És lánynak még is... még is -

Iphigenia haragosan közbevágott:

- Hagyd el, te is csak hasznot akarsz belőlem huzni. Nyugalomra vágyl, nem szeretsz dolgozni, küzdeni...

Az asszony megfélemlítve hallgatott el. Magában arra gondolt, hogy csakugyan mintha fáradt volna egy kissé. Ezek a szépitő szerek alig hoznak ma már valamit. És egyéb munka olyan ritkán akad, néha olyan nehéz, meg nem is fizetik. A dolog nem sokáig marad még így sem. Egyszer csak vége lesz... elesik valahol és leánya magára marad.

Iszonyat! Kevés vére megdermedt e gondolatra.

De a leány nem rettegett úgy tőle. Gyakran szóba hozta: «Ha magam volnék, egészen, de egészen másképp rendezném be». Sőt egyszer, az igaz, hogy dühében, ezt is mondta: «Te csak ártasz nekem!»

És ez álmatlan éjjelen mindaketten hasonló gondolatokkal foglalkoztak. Arra gondoltak mind a ketten: ha majd Iphigenia egyedül lesz. Az ajtón csak ez a felírás «Paulus Genie». Az egyik vizitkártyát leszakítják.

-25-

A lány nem rémült meg az árvaság gondolatától. Az anya reszketett takarója alatt. A lány megszólalt:

- Hány éves vagy, mama?

- Hatvanegy! - felelé az öreg asszony, és sóhajtva hozzátette: Hosszu idő, egyszer majd csak azt mondják: elég. Egy reggelen... csak látod... nem hozzák a reggelit ágyadhoz...

Csakugyan. Mégis rettentő lenne. Vége minden kényelemnek! gondolta a lány s szive elszorult egy pillanatra. De csakhamar ismét arra gondolt, milyen más lenne akkor: nem kellene itt laknia, nem muszájna érintkeznie ezzel az aljas néppel az udvarban és az undorító főzetek eltűnnének a tűzhelyről... Egészen más világ! Önálló, szabad, gazdag lenne, mert egy egyedül álló lánynak, mint ő, nagyon jól tudta, okvetlen akad azonnal nagylelkű védője. Sőt egyszer egyik tanárja is mondta neki: ha majd egyedül áll, jőjön csak hozzám, el kell jönnie.

Egy kissé megrémült, ha arra gondolt: im előtte anyja holtteste kiterítve. De mint minden nem jó indulatu embernek, neki se volt fantáziája, s nem tudta ezt az esetet élénken elképzelni, inkább magával a tiszta fogalommal foglalkozott s az nem volt előtte rettenetes. Egészen tárgyiasan tudott róla beszélni s amikor eszébe jutott valami, kimondta nyíltan:

-26-

- Ugy-e, azt hiszed, én meg nem élnék nélküled is? azt hiszem, még jobban. Kényelmesebben, szebben mindenesetre... ti azt hiszitek: elvesznék nélkületek, pedig gyakran csak ártotok...

Valami visszhangozta ezt a szót «ártotok». Az öreg asszony volt, de egészen változott hangon hebegte utána kegyetlen mondást.

Aztán mindketten elcsendesültek. Kékes szürke színeivel közeledett a hajnal. A lány elaludt. Álmában mintha édes anyja ránczos, petyhüdt arcát az övéhez nyomna. Aztán beesett ajkaival mintha égető csókot nyomna ajkára. Kellemetlen érzés fogta el. Felébredt s látta, hogy az öreg asszony ott áll előtte s félienken motyogja:

- Csak betakartalak!

VI.

A tejes asszony vette másnap reggel észre.

Már nyolcz óra volt, ragyogó nap odakünn. Iphigenia édesdeden aludt, miglen a tejes asszony kiabálása felverte.

A puszta divány sötétzöld vásznán szintoly színű hulla feküdt. Az «orvos leánya» halva.

A konyha-asztalon egy képes ujság szélére a következő, czeruzával, zsidó betűkkel irt pár sor:

«Hogy ne *ártsak*, így tán jobb lesz *neki*. Nem igaz, hogy keresztény vagyok. Zsidó. Egyetlen rokonom van Kecskeméten, a hugom, «Gelbné».»

Iphigenia iszonyattal nézett végig anyja elváltozott holttestén, megfagyott benne a vér, amint megmagyarázták neki a zsidó irást s azt, hogy anyja az éjjel megmérgezte magát.

-27-

Önvád, fájdalom, kétségbeesés, düh, elkeseredés, gyávaság fogta el egyben. Azután iszonyatos főfájás.

Fejét az ágyba temetve, sirva nyögte ez értelmetlen szavakat:

- Vége a színház...

VII.

A holttestet elvitték a Rókusba... A leány magára maradt. Egész napon át, valami véletlenből, az öreg Vrataritson s a könyvivőn kívül nem jött senki. Az öreg karmester nagyon megijedt a halálesettől, alig volt ott egy pár perczig. A könyvelő fölmondani jött. A házmester is felnézett estefelé, figyelmeztetni a leányt, hogy anyja még csak felét fizette ki a házbérnek.

Az asztalon 2 frt 23 kr. A kávé is készen, vízbe hűtve. Iphigenia nem nyult ételhez egész napon át. Eladatta ruháinak nagy részét s vett egy ócska gyászöltözetet. Az egész napon át nem tért vissza lelkének ruganyossága, le volt sujtva végkép.

Másnap reggel, már sokkal jobban érezte magát. A fájó nyomasztó, kellemetlen érzéseken áttetszett a fényes, édes jövő reflexe. De azt a halvány fényt csak pillanatokra látta. Ismételten a sötét vigasztalanságba sülyedt. Délután jött ugyan egy pár fiatal résztvevő, de ezeknek semmiségét sohse látta úgy még mint ma.

-28-

Nagyon, egészen egyedül érezte magát. Ugy látta, hogy megcsunyult, meglanyhult, összetört. Meghalhat éhen vagy dolgoznia kell. Nem fog érte jönni senki. A tanárnak megírta a szerencsétlenséget, az *levélben* udvariasan vigasztalta.

Tehát dolgozni! nem.

Otthagyni a szinpadot! nem.

Lenni közönséges rossz lány! nem, nem.

Mivé lesz hát?

Estefelé megérkezett a válasz, megjött anyjának huga, Gelbné, egy kövér kis zsidó asszony a ki, miután kisírta magát s megcsókolta az eddig ismeretlen hugát, azt mondta röviden:

- Pakolj, holnap a temetés után megyünk... Vége van a bolondságoknak... Nekem úgy is a piacon az almánál kell lennem... te majd otthon.

Elmenjen ezzel az asszonynyal, a ki zsidóul beszél s ilyen durva? Erre a válaszra a felelet: inkább meghal.

Tehát meghal. Még sem. Előbb a bíróra gondolt, de szinte örült annak, hogy az úgy sincs most itthon. Hivatta November Dávidot.

VIII.

A folyóson várt reá és azonnal szólt:

- Meggondoltam a dolgot.

Az orvos szomorúan mosolygott.

- Én is, én is... Ma lettem orvos, a más, egy leány pénzével. A rigorozum-pénzért eladtam magamat. Siettem, féltem magamtól, féltem magától. Aztán a szegény anyám is eszembe jutott. Tegnap mikor a kötvényt irtam, akkor volt az eljegyzés. Csak azt mondtam, hogy *becsületesemre*.

-29-

Halkan, de most is nagyon folyékonyan érthetően beszélt. Nem úgy, a hogy ilyen helyzetben novella-hősök szoktak: csukolva, reszketve. Csak nagyon szomorú és bágyadt volt. Olyan mint egy beteg majom.

Be se mentek a szobába, Iphigeniának a szeméből két köncsepp hullott alá... November pedig kicsuszamlott hanggal kérde:

- Nincs-e valamire szüksége?

Majd kevés vártatva halk, monoton hangon szólott:

- Bolond szó... becsületesemre...

És mint egy megvert eb tova sompolygott.

IX.

A kupé ablakán már látszott a város.

- Itt vagyunk, állj fel, ne álmélkodj, hol a kuffered?! - szólt a nagynéni Iphigeniához, a ki kimeredt szemmel, zugó agygyal, az egész utazás alatt némán ült a kupé egyik sarkában. Alig értette, mit beszéltek hozzá s ülve maradt.

- Zseni alszol? nem hallasz? itt vagyunk! - kiabált fülébe a kis öreg asszony.

A lány megborzongott, azután feltápászkodott nagynehezen. A néne odahuzta az ablakhoz:

- Ez az, ott a város, bizony nem olyan szép, mint Pest.

-30-

Nem olyan szép! Iphigeniának úgy tetszett, mintha egy gyilkos, bűzös mocsárba vinnék, amibe hosszú kinlódás után belefut majd. És marcangolta magát, hogy eljött, hát ott maradt volna akárminek is. Lett volna akár micsoda. Vagy halt volna meg...

Talán még nem késő?

Im megáll velök a vonat, végsőt fütyül a gép, szól a villamos csengetyü. Az éjjeli levegőtől rekedt hangon kiáltja a konduktor a város nevét. Kiszállanak. Körülöttük a világos éjben furcsa élenység. Emberek hordókat görgetve, asszonyok gyümölcsös puttonnyal a hátaikon.

Olyan különösnek tetszett a lánynak, hogy az emberek még dolgoznak; miért nem fekszik valamennyi az amott tovarobogó vonat elé?! Őt magát isten tudja hányadszor megcsapta a vágy: szétroncsoltatni a gőz-óriástól, de most is, mint a temetés után, alig egy pár órája Budapesten, csakhamar elirtózott.

Élni, élni, akárhogy is!

És a nénivel megindult gyalog a kisváros felé. Gyönyörű gyümölcsösök között mentek előre. A megáldott ágak, a szagos körték, az augusztusi virágok illata, minden, minden halottszagu volt neki. Meghalt, rothadt, megsemmisült minden.

Halott: a tündérséges szinpad; halott a dicsőség, a gazdagság, a fény, a kéj... Dög minden s mindenütt...

- Állva is alszol! - szólalt meg mellette a néni. Otthon voltak. Egy kétablakos kis ház előtt. Benn világosság még. Vártak reájuk ébren.

-31-

Kalappal fején ült a szobában Iphigenia. Két férfi vette körül kedveskedve. Az egyik a nagybácsi, még fiatal és erőteljes, meg egy 20-21 éves fiatal ember, a fiuk. Egészen jóképű emberek; a lány szinte felüdült látásukon. Lassan-lassan majdnem visszanyerte ruganyosságát, régi nézését. Azt a sajátságos, lágy, orvul megejtő tekintetet, a melyet, hogy reávetett új rokonaira, azok olyan szokatlanul jól, furán érezték magukat, mint a ki először eszik arzént életében...

- Bácsi, Péter, fogtok-e szeretni? Azt akarom, hogy engem mindenki szeressen! - szólt a lány, mielőtt aludni ment volna. És újra rájuk nézett. Kegyetlen gyönyörűség volt neki látni azt a zavart, a mit egyszerű nézése végbevitt. És ebben a pillanatban felvillant előtte újra a régi jövő... az igaz, hogy más alakban.

Lefeküdtek. Aludt az egész város.

Anyák és lányok között talán akadt egy-egy a ki kinos álmában hangosan felnyögött, megsejtve a közelükbe érkezett veszélyt. Anyák és lányok között bizonynyal volt egy-kettő, a ki megálmodta, hogy ime a pusztulás megérkezik közibük.

A Veszély, a Pusztulás, a jövevény, fiatal lány képében: nyugodtan feküdt ágyában. Kezdetben zavarta, bántotta egy kissé a szoba falusi szaga, a svájci órák komoly ketyegése, de mindezeket megszokta egy negyedóra alatt. Most már csaknem jól érezte magát. Egy darabig a

-32-

két új férfirokonra gondolt s arra, hogy ezek, a kiket megbűvölt, bizonynyal vele foglalkoznak most. Gyenge izgalom fogta el, olyasfajta, mint akkor, midőn szavalt, poseolt valamely közönség előtt.

Az izgalomnak ez a bágyadtsága s az álom megszongitották idegeit. Már csak homályos sejtelmek reszkettek végig lelkén.

Sajátságos sejtések arról, hogy a két férfirokon meg mindazok a férfiak, a kik itt laknak ebben az alma-szagú városban, mint fognak majd reszketni tekintetének hatása alatt... Kéjesen, félénken, kinosan, boldogan... Azt teszi velők, a mit csak akar s azt akarja, hogy szolgálja, lépcsője, lábpárnája legyen mind, mind...

A bosszúállásnak valami homályos ösztöne szállta meg. Veszteségét még érezte, de a kárpótlás megtalálta már abban a pusztításban, a mit véghez fog vinni itt ebben a házban, ebben a városban, mely mind csendesebb lett körülötte.

Aludt mindenki. Legfelebb, ha egy-egy anya és leány volt ébren, kinos álomból felrebbenő. Valami látomással teli asszonylélek talán meg is érezte, hogy a veszély, a pusztulás immár közöttük van.

Egy fiatal, hamvas arczu, mosolygó lány, a ki most csendesen, nyugodtan, édesdeden alszik. Holnap pedig már megkezdí rettenetes munkáját: elcsábítja a feleségtől a férjet, menyasszonyától a vőlegényt, szeretőtől a kedvest... Pisztoly durranása, halálhörgés, rimánkodás, szitkok, átok, kín, sirás, kéjes és boldogtalan sóhajtások fognak itt felhangzani a levegőben, melyet most csak tücskök csiripelése, alvók szuszogása, álmatlan ebek csaholása zavar meg.

És mindazok egy lány körül, egy lányért, a ki csendesen alszik puha ágyán, s szeliden mosolyogva álmodik valamely dicsőségről.

RABKATONÁK

Vittek, vittek... A rabszállító kocsi homályában felém csillogott az eskorteos káplár szeme, követte minden mozdulatomat, kinézett velem együtt a kocsi zsaluja mögött. Eddig vasuton jöttünk s éjszaka, nem láttam még semmit a csehek hazájából, egy pár tömpe, esőre álló orr, tubákoló posztókereskedő, wasserzakos porcellán-pipák, aztán egy szép, kedves cseh leány - ez minden, mit a kupé lámpása mellett kincsből mutatott Bohemia. Aztán a világ legszebb, legpirosabb s leglágyabb zsemlyéje - cseh «halbicsku», melyet a szép Libussának hozott kísérője, jegyese, férje, szeretője, - szöktetője? De az eskorteos nem enged regényeket kutatni s a gyászruhás lány ellebbenti ajkai elől a fekete fátyolt s belé harap a zsemlyébe. Soha nagyobb ajkakat, csunyább fogsort s terjedelmesebb harapást! Pedig milyen szépen kigondoltam már magamban az egész versciklust, a mit majd ez ismeretlen hölgyhöz intézek. Alig láttam, alig jelent meg nekem, már is eltűnik örökre, visszahozhatlanul. Ó Prágába talán nászuton, én Josefstadtbba, rabságra talán. Tragikus helyzet s ideális alak s most mindennek egy nagy harapással vége s vége a regénynek!

Visznek, visznek... Közeledünk a vár felé. A mint fölfelé haladunk a dombon, mindjobban tágul a láthatár. Mikor eljöttem szép Magyarországból, már virágoztak a fák s az uti sáron fehér lipék lakmározta, éhesen, vidáman, mint egy gyermekcsoport. Itt keresem a tavaszt: nincs. Csak fehérre meszelt pedánsul nőtt gyümölcsfák művészi madárléppel, ládákkal tar koronájukon. Vizes ködös, szürke és kiállhatatlan színű levegő: ez a tavaszi reggel itten. Madáracsicsérgés helyett tambour-jelöltek dobpergése s cigány hornyisták túlkölése. Amott egy szántó. Büszke Cselő, gőgös Csákó s bojtos szarvu vidám Virág helyett egy törpe svajczer tehén huzza az ekét, nadrágos cseh szólongatja finomul, se pattogó ostor, se nóta, se káromkodás, semmi, semmi! Csend! Majd halk mormogás, olyan, mint egy nagy gépé. Hát motorrá változott itt a természet!?

Az első felvonó hidon dübörög keresztül a kocsi. A vár első kapuja. Hideg borzongás fut végig rajtam. Alattunk megdagadt hullámokkal zug tova az Elba s bekeríti a várat, bekerit bennünket. Egy pillanatra visszatükrözi a sárga kocsit s a sárga halált, melyet annyi derék magyar gyerek talált fel benne. Kigyózik, kereng felénk a lila Mettau is s ujra új gyűrűt alkot mögöttünk. Kapura kapu, bástyára bástya, mind gyorsabban haladunk s mind magasabbra. A látóhatár egyre tágul, amott szürke fellegekbe bujva híres Königrätz a peremen némi fényben a porosz gránicz hegyei s itt előttünk a várpiacz, tiszti kardok csillámlása, csengése, «szé-vasz» hangok, virginiák haragos bajszok alá dugva, buta regruta arcok, gőgös hadnagyocskák - és teméntelen ágyúgolyó garmadába rakva, mindenfelé a földön. Ez a vár belseje, a város, híres Josefstadt, csendes Josefov. Magyar bakák söprik a köves utcáját, a kaszárnyák elejét s a mint megállunk, csendes hangu nóta szoritja még összébb a szívemet. A kórház óriási épülete előtt rab-baka seper s dudolja:

Édes anyám, ha bemécz, édes anyám, ha bemécz
Egerbe,
A kaszárnya ajtaján, a kaszárnya ajtaján
Nézzél be.
Ott lácz engem komisz baka-ruhába'.
Göndör hajam rövidre,
Göndör hajam rövidre van levágva...

I.

Mint egy székesegyház kriptája, olyan ragyogó tiszta, olyan hideg s olyan világos a katonarabok kórháza. Mikor a cseh jáger becsukta utánam *reám* az ajtót, úgy éreztem: el vagyok temetve. Nem szóltam, lefeküdtem, szememre huztam a pokróczot. Egy darabig szolongattak a társak, beszéljek hazulról, meg biztattak: tiz hónapot kaptam-e, brigádból jövök-e szöktem vagy verekedtem? Igazán beteg vagyok-e vagy csak nem szerettem «rétbe» menni a rabokkal s megcsaltam az orvost, hogy ide küldjön. Hogy nem feleltem, csufolódni kezdtek, még a poszt is nevetett.

- Ne bántsátok a szegényt, alszik! - szólalt meg a szomszédom.

Kidugtam a fejemet s a szemébe néztem. Tömzsi paraszt baka volt, piros az arcza, de mind tele dagadva, csupa golyva a nyaka. Alig tudott beszélni.

- Maga is szökött, földi?

- Nem én.

- Hát honnan?

- Egerből.

- Volt-e már Kis-Táallyán?

- Hogyne.

- Én meg oda való vagyok. Ha ösmeri az apámat, a nagy utczán széltül. Stefán Dobi ő is.

És Stefán Dobi Kis-Táallyáról kezdett beszélni. Hogy ismerem-e a kis-táallyai gazdákat. Pályi Pap Juliánnát csak ismerem? Mert az az ő édes anyja testvérének a lánya. Ha templomban voltam láthattam. Olyan széles czitromsárga piros virágos pántlika van a hajába fonva, mint egy tenyér. A szép szőke hajába... És vajh igaz-e, hogy az Imre József uraságék kocsisa már négy lóval jár. Négy pejjel. Mert egy kis-táallyai fiu mondta aki csak egy éve jött hazulról. Itt volt de elvitték hét évre Königgrätzbe... Ott fog megrohadni. Soha se látja többet Kis-Táallyának tornyát...

Már a fő-fő orvos elé csengettek s még mindig a falujáról beszélt Stefán Dobi. El kellett harapni a szavát, hogy nyílt az ajtó. Szeme csilogását az alattvalói félelem se tudta elvenni. Ugy nézett maga elé, mintha nem is a nagy, hatalmas, szigorú urakat, de falujának barátságos tornyát látná maga előtt. Meg se nézték az orvosok, csak jöttek egyenesen felém. Előadatták a holmimat, kikutatták a zsebeimet. Leszakadt s örökké felvarrandó gombok s egy pár levél volt a martalék. Valami gyűrődött szerelmes levél, ártatlan leány bizalmas, érzelmes, gyengéd sorai jutottak durva, profán kezekbe. Oh, egy igazi troubadour nem adta volna oda csak élete árán, de a modern kor léha ifja, én, bizony meg nem haltam érte és - pedig milyen szép fordulat lett volna! - odaadtam. Aztán elvették azt a kivágott ujságczikket is, melyben a szülővárosom lapja először nevez «ama fényugárnak, mely világosságot ömleszt rájuk», s elvették s elolvasták azt a levelet is, a melyet egy szépirodalmi napilap szerkesztője intézett vidéki írójához egykor s a miben az volt kifejezve, hogy az ő lapjában megjelent novella olyan műfaj, melyért a muzsa megsértése nélkül nem lehet honoráriumot fizetni... Már most ezt - s én nem tehetek róla - az orvosok utján tudja az egész tisztikar...

Aztán tudtomra adták, hogy felügyelet vagy vizsgálat alatt állok. Rossz ajánló levelekkel küldtek engem ide az ezredemtől. Hogy lázítom a legénységet... Nem hitték el azt se, hogy beteg vagyok. Az öreg katonaoorvos forgatott ide-oda. Hallgatódzott a mellemen. («A vén süket!» mormogta tán szakállába a szanitécz-tiszt. «Mintha ő már meg tudná hallani».) Végre is tisztába jöttek velem, hogy svindlér vagyok, csak teszem magam, meg is mondták. De az öreg törzsorvos még mindig forgatott s nézett. Kérdezősködött családi viszonyaim után. Özvegy anyám van-e? Szegény öreg özvegyasszony!

Olyan részvétellel beszélt, hogy azt hittem, menten kiereszt. Vissza, vissza... A helyett a posztnak hagyta meg, hogy vigyázzon reám. S mormogta kimenet: «ferfluchte anarchist!» a jó öreg, érzékeny, részvételteljes öreg!

Tehát végre is itt maradtam, itt vagyok, bezárva, idegen földön, elhagyatva. Meddig? Biztattak a többi jó fiuk: majd kitart! Csak Stefán Dobi nem hitte, hogy a ki itt van, annak valaha «kitart». Meg egy német tűzér ijesztgetett:

- Még el se ítélték; én már két éve ülök, hol a brigádban, hol, ha megunom itten. Nyolcz hónap nekem már, nyolcz kis hónap, még se tudom, kitart-e valaha.

Egész napon azt számították, mikor telik le. Egy kalendárium egy éve még, vagy több? Ki a századhoz, vissza a börtönbe, vagy haza. A magyarok vágytak legjobban haza, meg a német. A csehek nem igen ábrándoztak a szülőföldről. Egy Radetzky-huszár azt mondta, nincs is rá nagy okuk.

A nemzetiségek egyáltalán nem voltak valami nagy barátságban. A magyar «poszt»-ok hirül hozták, hogy kinn a magyarok vasárnapon már megint tiz csehet mártottak a Mettauba.

- Megszabadult-e egy? - kérdezte a Radetzky-huszár.

- Éppen egy!

- Be kár!

A cseh jágernek, a ki lopásért volt köztünk, czimborái, talán testvérei voltak a vizbefultakban. Aznap sokat kötekedtek; halgattam.

Jobban gyűlöltek ezek egymást, mint az ellenséget. Magyar ezredbeli baka mondta:

- Az ezredesünk is azt mondta, hogy kimutassa magát mindig a magyar...

Erről az ezredesről egyáltalán sokat beszéltek. A magyar ezredbeli baka kocsigyártó volt s egyszer két álló napig festette az ezred zászlaját. Az óbester magukra zárta az ajtót, tartotta a pózna végét, ő meg festette... Ételt, italát is odahozatta az öreg, magára nem hagyta volna egy percze.

Az elrongyolott, diadalmas zászló, a mint az öreg óbester tartja: éhes rémlátó szemeink előtt megvillant egy pillanatra. Legalább volt mit látni, nem csak a roppant szoba fehér falait. Ezeket a rettenetes falakat, melyek olyan barátságatlanok voltak, hogy még az árnyékot sem türték meg magukon.

De a fiuk gondoskodtak róla, hogy árnyakban rémekben ne legyen hiány.

-42-

Mindennap arról folyt a vita, hogy ha így tart a dolog, senki se megy haza az ezredből szép Magyarországra. Öldösik magukat a fiuk. Bogsán Laczi kezdte. Mindjárt a hogy idekommandirozták az ezredet. Az új ezredes meglátta az utcán leszakadt zsinórral... Az alezredestől végig a majoron le az őrmesteréig kikapott miatta mindenki. Ezért azután ő rá járt a rud. A menázsiját se ehetette meg nyugodtan. Egyszer a szájába lőtt. Megirigyelték a temetését, jött utána Matiász Takó. Épen kiírták a puskaporoshoz őrségre, a mikor ettől az idegen víztől kilelte a hideg. Nem merete jelenteni, kiment, állt a hidegben, fáradtan, betegen. Elaludt, meglepték, brigádba küldték, ott a profosz puskájával lőtte magát szíven. Matiász Takó után Stefán Faragó lett a soros. Azután oszt össze-vissza. A kis-debreci fiuk mind a négyen, - nem megy haza egy se... És még öreg bakák is.

Drót zárkában égő lámpás kicsi világánál egész éjszakákon által elbeszélgettek a fiuk azokról, a kik sohse mennek haza. Én, meg a Stefán Dobi csak hallgattuk őket s a mikor már csend lett s az ablakon át kezdett a feketéből kisárgálni a szomszédos kaszárnya - ez volt a mi hajnalunk - egymás felé fordultunk.

- Mire gondol földi?

- Hazunnan.

- Én is.

A magunk módja szerint mind a ketten hazagondoltunk. Kék hegyek alján, zsuppos ház belsején tán össze is találkozott lelkünk, de csak ottan, az enyém oszt elvált az övétől s szállt magában lázas röppenéssel.

-43-

Idegen földön, beteg rabkatona visszagondol a legelsőre, a ki neki lány volt. Már azt hitte: elfeledte egészen, a mikor közelében volt nem régen; alig dobbant meg a szíve és egyszerre - visszaérzi az első kézsorítás rejtelmes, titkos, megmagyarázhatlanul édes gyönyörét. Behunyja szemeit s megöleli a kemény szalma-párnát, rányomja az ajkát, s újra érzi a legelső csókot. Két ország választja el a lánytól s hajának illatát véli beszívni, a mint vállára fekteti fejecskejét s kar karban sétálnak együtt a kertben. Este. Szerelemtől fényes bogarak csillognak az orgona-bokrokon.

A kép villámgyorsan változik. A barátságos bokrok ágyas szobává változnak át. Ott is épen hajnalodik. De milyen hajnal! Fehér függönyök az ablakon. Tavaszi virágok az asztalon...

Dobi István egyszerre elkiáltja magát:

- Csiba te!

- Mi baj, földi?

- Semmi. Csak ez a bolond álmodozás. Pedig nem is aludtam. Nem aludtam, ugy-e? Az volt az eszembe, mintha buzát vinnék be Egerbe a hetivásárra s a kutyánk a kerék alá feküdt volna. Pedig nagy kár azért, ha eb is. Az ivóba, a mikor Horváth Szilaj Andrásék, öten nekem estek, ő volt velem, a ki lefogta mindnyájukat...

Stefán Dobi meg meg Kis-Tállyáról kezdett beszélni. A két tarka üsző borjújokról, a ki volt akkor, hogy eljött, de most hiába kérdi, nem írják be a levélbe, meg van-e még? Aztán az édes szülőjéről, a ki még most is tulatesz akármelyik marokszedő lányon. Hogy most már vetnek otthon biztosan. Egy új nótát nem hallottam-e? Mikortájt ő eljött, Büszke Veron volt a nótába, hogy a császár arra jártában megszerette volna. Pedig az nem lehet igaz. A császár...

-44-

A császár! ezt a nevet végtelen tisztelettel ejtette ki Stefán Dobi. Csodálatos fogalmai voltak róla. Mindenhatónak hitte, mint az istent. A Radetzky-huszár azt mondta:

- Az is csak virgóniait szí!

Dobi a fejét rázta:

... Mert ha a császár akarja, akkor ebben a minutumban hazaeresztenének bennünket. Nem szolgálna hevesi fi senki. Mind a tótokból; oláhokból szednék a katonát. Apám mondja, már volt is ugy egyszer.

A fiuk ellene mondtak, csak én hagytam helyben. Meg is szeretett s a mig reggelire és vacsorára nem kaptam csak levest, ő adott a kenyereből. A mi neki megmaradt, azt se tudta megenni. A golyva napról-napra jobban ellepte a nyakát. És egy reggel a jó öreg orvos – a ki mindig az öreg anyámra kérdezősködött – dühös lett, a mint a fiu csak nagyon rekedten tudott neki visszafelelni. Belül is elepte már a baj.

- Hány heted van még szolgálni való? – kérdezte az orvos.

- Négy.

- Ha ez letelik, akkor oszt' mehetsz haza!

II.

Stefán Dobi az utolsó hetet morzsolta. Már nem számlálta többé a napokat, hanem az órákat számoltatta vélem. Néha éjszaka is annyit hánykolódott ágyán, hogy felköltött. Feléje fordultam.

- No, mit üzen haza, földi? – kérdé.

- Semmit. Talán nem is gondolnak már otthon én reám. Ha el akarnak feledni, hadd feledjenek.

Szegény fiu vigasztalt. És biztatott, hogy itt hagyja a kis tükörjét, a mikor elmegy, de visszajön érte s hoz öt rövid szivart nekem. Az éjjel, ha a poszt nem látja, elszivhatom.

Ugy vártuk, hogy legalább Stefán Dobi megszabaduljon már. És meg is szabadult, gyorsabban, mint hittük.

Négy napja volt még hátra. Az orvos háromszor is feljött hozzá mindennap. Egy napon aetherszag ömlött el a rabkórházban. Az éltető illat, a mit a halál bűze szokott felváltani.

Paszulyt kaptunk azon a napon. Neki csak leves volt felírva a tábláján.

- Nagyon jól érzem magam, adjon egy kis paszulyt, földi; ha Kis-Tálya jő, visszaszolgálom.

A beteg jóllakott paszulylyal. Utána egy kicsinyt nehéznek érezte magát.

- Mintha sár volnék! – mondá.

Csakugyan olyan volt, mint egy alaktalan sártömeg. A börtön, majd a rabkórház levegője, de legfőképp ez az idegen ország, s a mint ő mondta: ez a «kéneső»-viz elgenynyesztette minden csepp vérét, elposhasztotta minden mirigyét. Még élt, még beszélt, midőn már rohadni kezdett. De a jó öreg orvos igyekezett lassítani a halál munkáját.

- Még csak négy nap! – mondá az utolsó estén – Stefán Dobi, négy nap, mehetsz haza ló-abrakolni, legyél katona!

Beszélhetett már hozzá akárki. Stefán Dobi nem látott már senkit, csak falujának tornyát, nem hallott már semmit, csak egy dalt, a miről tán azt hitte, hogy a határon kender-tiloló lányok fogadják vele. Utána is dudorászta:

Vág-Kistálya falujába'
Kis angyalom kapujába
Három vadalmafa látszik,
Hej, de vidáman virágzik.

... Rátették a csákóját, szuronyát a katonásan szép halottas kocsira, a tisztje deffilizott a holttestének, a katona-banda rázendítette a legszomorubb indulóját és vitték ki a cseh temetőbe.

Engem meg vittek, küldtek – haza!

Haza! Szidjatok, nyomjatok el; verjete meg, tiporjatok össze s a mig egy kis élet marad ebben az elnyomogatott testben: ez a haza, ez a föld, ez a rög, csak ugy szerettem lesz, mint akárkinek közületek. Csak ugy az enyém, szentem, magasztosam, mint bárki másnak!

Két nap, két éjjel rohog előre a vonat Magyarország felé; oh, mily lassan mén! De im egyszerre ismerős hegyek tűnnek fel, magyar szó az állomáson. Itt vagyunk. Milyen más itt. A földnek színe, illata van... Színes ég, meleg nap, ismerős arczok, mintha mindannyian rokonok volnának... Milyen nagyok már a gyümölcsök a fán, a harangoknak milyen ismerős csengése van... nekem ismerős és kedves mondások hangzanak ki csengéséből, de mást... mást hall ki zugásából egy öreg asszony, egy fiatal leány – –

Tavaly, június elején, abban a kis városban voltam, a hol születtem. A városban most is az a sajtóságos csend, mintha halottak közt járnék.

Két hét alatt beteltem vele, kivágytam belőle; akár hova, csak ki innét.

- Menj ki Buzáshoz! mondták a fiuk.

- Miféle Buzáshoz, hová?

- Ide a szomszéd faluba, - Buzáshoz, nem is emlékszel?

Buzás? Az újra fölhangzó név most már megütötte a fületem. Emlékeztem, hosszú idő után most emlékeztem először, hogy egy ilyen nevű fiuval jártam együtt még a kis iskolába. A név nyomán alakja is eszembe jutott s újra láttam a tömzsi kis Buzás Lászlót, pulykatojásos, fanyar kis képével...

Megindultam a falu felé. Estellett. Se előttem, se hátam mögött egyetlen élő lény, de oldalt az út eleven szegélyei - óriási agg jegenyék - zúgtak, susogtak, beszélgettek. Pedig nem fűtt egy leheletnyi szellő se s az árnyékok változatlan terpeszkedtek keresztül-kasul előttem.

-50-

Az út közepe táján még szebb lett. A város lesüllyedt a völgybe, nem láttam többé csak az esteli harangszó halk zúgása hallszott felém. Az is elhalt, a mint mind jobban közeledtem a falu felé. Már nemcsak a templomot, hanem a paplakot is láttam s leverődött hozzám a négylábu bakterok, a nagy fehér kutyák együttes ugatása. Ez közelről olyan kellemetlen csaholás, melyet a távolság szinte melodikussá tesz.

A faluban már aludtak s én alig tudtam rátalálni Buzás Lászlóra. Egy elkésett mezei munkás vezetett el - nagy tisztességtudással - a tanító urhoz.

Esteli kilencz órára járt már az idő s László még nem aludt. A mint beléptem az alacsony, de jó tágas szobába, azonnal megismert.

Nagyon megörült s azt mondta, sokat gondolt rám.

- Nem csuda, ti itt ráértetek.

Mosolygott erre a megjegyzésre:

- No no, te nem vagy néptanító, mint én s neked biztosan nincs fent a fővárosban száz egynehány tanítványod, mint itt nekem... Meg aztán...

- Aztán?

- Csak azt akartam mondani, hogy nem panaszlom. Csak mind eljárna rendesen, de különösen ilyenkor alig lehet őket becsalni, megmarasztalni az iskolába. Az ember szinte resteli, hiába huzza a fizetést...

-51-

- Elég-e legalább?

- No nem sok, de meg lehet belőle élni. Száznolcivan pengő, de a kormenczióval felrug majdnem négyszázra.

- Sok pénz!

- Magányos embernek nagyon elég. A plébánosnál eszem... Okos ember... jó koszt.

- E szerint elégedett vagy?

- Több, - boldog.

Boldog! Milyen különösen hangzott ez a szó, ebben a dohos-szagú, szegényes, divány nélküli oduban. És ennek a kis kopott embernek az ajkáról.

- Boldog! Az! - ismétlé s föl s alá járkált a szobában. Észrevettem, hogy egy kissé biczczent is; emlékszem most már: gyermekkorában is.

- A mikor «dögész» voltam (igy hívják benn a városban a jövőendőbeli tanítókat) nem hittem, hogy ilyen jól fog kiütni a dolog, nem hittem...

Széles arcán a mosolygás még erősebbre vált. Ajkai reszkettek: valamit akart mondani, de hallgatott pillanatokig, míg végre az asztalfiából egy füzetet vett elő:

- Valaki mondta, hogy te is irsz, mi mindnyájan irunk, a kik akkor együtt jártunk... szerencsés osztály volt az...

- Versek?

- Akarsz meghallgatni...

-52-

A kis tanító két szerelmes verset - gyenge Petőfi-utánzatokat - olvasott fel. Udvariasságból elkértem tőle, hogy majd valami lapnál megpróbálom kiadatni. Nem engedte:

- Nem a prenumeránsoknak irtam, hanem n e k ü n k ! - szólt elvörösödve.

- Tehát szerelmes vagy?

Ez a kérdés megolvasztotta tartózkodását. Beszélni kezdett szerelméről, terveiről, - átmegey Leleszre, ott kétszázhusz forint a fizetség, aztán, aztán meg fog történni az a dolog, a mi neki mindenek tetőpontja. El fogja venni... feleségévé teszi...

- Az a lányon is áll!

László boldogan, ámbár egy kis elbizakodottsággal hunyorított kicsiny barna szemeivel:

- El van végezve... szeret.

- Szép?

- Nagyon. Szőke nagy haja... halavány arcza... mit tudom én... csakhogy szép nagyon.

- Parti?

- Mi az?

Kezemmel a pénzt jeleztem.

Megharagudott, rám förmedt, de kibékült csakhamar, voltaképen tán nem is értett meg jól. Aztán elbeszélte, hogy a mindenek fölött álló lányt Fiala Boriskának hívják s itt lakik lent a pataknál az erdészházban, az anyja erdőmester özvegye s penzióból él. Ha nem volna ilyen késő, el is vinne hozzájuk, de majd holnap reggel.

-53-

Ott maradtam éjszakára. Jó darabig borozgattunk, beszélgettünk az iskolabeli dolgokról, a fiukról - ő még mindegyikre jól emlékezett - s a tanárokról, a kiket most sokkal jobban szeretünk mint gyermekkorunkban. De a hogy lefeküdtünk és sötét lett a szobában, László ismét Fiala Boriskáról kezdett beszélni s a máskülönben akadozó, szintelen szavu ember úgy kiszinezte ezt az alakot, hogy nekem is kedvesnek, kívánatosnak tetszett.

Reggeli nyolcz órakor már ott voltunk az erdészház pitvarjában. A mama jött elibénk s bevezetve a nagyon tágas szobába, nyomban asztalunkra tette a pálinkás butykost. Aztán megkérdezte «mi ujság Pesten?» Majd kiállt a pitvarba s kiáltott «Bori, Boris!»

- Hol van Boriska? kérdé László.

- A főzelékes kertben, földiepret szed.

Egészen így képzeltem; földiepret szedve, a világ legpoétikusabb ennivalóját, kezén kis kosárával.

De a kosár nem volt kicsiny, valóságos főzelékes kosár volt az, melylyel a lány megjelent. Sőt szőke se volt, hanem haja, szemöldöke, vizes színű szemeinek pillája olyan, a mit itt felénk fakónak szoktak mondani.

Csunya volt, nem: több ennél - jelentéktelen; szín, báj, forma nélkül való. A hangja is olyan kopott, mint sárga barézs-ruhája.

László bemutatott s eközben elpirult egész a füléig. Aztán megkérdezte - valami bókkal egyetemben - hogyan aludt, mit álmodott? A lány azt mondta: elfeledte, de...

-54-

- Nézze, tegnap itt hagyta a pipáját!

És átnyujtotta a cserép-pipát. Uj bojt, «szerelmi kézimunka» volt rajta. László szemei villogtak. «Milyen lány, ugy-e milyen lány?» kérdezte tőlem némán, felém hunyorgatva.

A lány felém fordult. Ő is megkérdezte, mi ujság Pesten? Aztán kérdezősködött egy híres színésznőről s kérdezte:

- Igaz-e, hogy egy gróf fogja elvenni?

Hamar kifogytunk a beszéd tárgyából. Akkor oszt' a lány kérte Lászlót: szavaljon valamit Petőfitől. Például az «Egy gondolat bánt engemet»-et. A kis tanító szavalt, elhalgattunk.

Kilenczkor Lászlónak el kellett néznie az iskolába. Elkisértük a lánynyal, aztán magunkra maradva, fölmentünk a kalváriára, sétálni a cserek alá.

Igy, magunkra maradva, még jobban szemembe tünt a lány jelentéktelensége, olyan szűk volt az értelmi képessége, alig volt a fejében egy pár száz fogalom.

S ez boldogit egy férfit, ebbe szerelmes valaki!

Ez a gondolat harangozott minduntalan a fejemben, mig a lányt néztem, mig beszélgettem vele. Alig tudott másról beszélni, mint Lászlóról, meg Lászlóról. Hogy szereti a plébános, hogy járnak ki hozzájuk az urak a városból.

Valami ördögi hatalom arra birt, hogy megmagyarázzam a lánynak, micsoda nevetséges alakra pazarolja szerelmét. Gunyolni kezdtem gyermekkori barátomat. A lány nem reagált. Nyiltabban beszéltem, meg nem értett. Boszankodtam a dolgon kereken szóltam. Le volt verve, csüggeteg lett, mint egy jeges eső verte madár. Majdnem sirva fakadt s rekedten szólt:

-55-

- Nincs igaza... nem, nem, nincs igaza!

Alig tudtam megbékíteni, alig tudtam elhíttetni vele, hogy csak próbára akartam tenni.

Délben Buzással együtt ebédeltünk a plébánosnál. Késő délután keltünk fel az asztaltól. Ujra estellett, a mikor haza felé ballagtam. László kikisért a határon túl.

- Nos? - kérdé nyomasztó hallgatás után.

Nem tudtam neki mit felelni, mit hazudni.

- Szép? - faggatott a szerelmes.

- Szép.

- Ugy-e milyen okos?!

- Okos.

- S milyen jó!

- Az... az...

Helyben hagytam mindent, sőt mosolyogtam is azon, mint rakja fel a szerette lány alakjára kelet minden ékszerét, a nyugati regényhősnő minden báját. De mégis, mintha valami irigység, gyöngeség, Isten tudja: mi szállt volna meg. Talán az a gyarló, eszelős emberi vágy: elúzni az illuziókat, a magunk és a mások illuzióit. Erőnek erejével kutatni amaz igazságokat, melyek egy fapolturát se érnek, de igazságok.

-56-

Fel akartam világosítani Lászlót, hogy ki az, a kit ő szeret. A Fiala Boriska igaz képét akartam elébe állítani. Gunyolódva kezdtem, közbe vágott:

- Hagyd, én jobban tudom, csak én látom őt igazán...

És apró szemei ragyogtak, kitágultanak. Ott tükröződött bennünk látomása, a megzavarhatatlan, a megingathatatlan ideál.

Mosolygott hiú erőlködésesen. Sajnáltsággomért.

Vajjon nincs e igaza? ez a gondolat gyötrött az egész uton, haza felé. Igaza van, nincs igaza - ezzel foglalkoztam - a mig csak kijártam a gyerekkori pajtáshoz, a sajátságos idill fura légkörébe.

Augusztusra esett a tanító esküvője.

A fehérre meszelt kis templom apró ablakai tölgyággal, friss falevelekkel betömködve. A falak félhomályban valami résen bemászott egy-egy intenzív, tüzes napcsík s futkározott a templomban: tüzes gyík, égő szalamander.

Templom és szertartás soha így meg nem hatott. Alig tudtam megőrizni a hivatalos méltóságot. Egy vőfély, a ki el van érzékenyedve!

A nyoszolyó-lányom mosolygott rajtam.

- S a cinizmus? - kérdé gunyolódva.

A mikor elhangzott e szó, már ismét itt volt az a hatalom, a mit kifejez s átvette fölöttem uralmát.

-57-

A szertartás kezdődött, a pap föllépett a szószékre s beszélni kezdett: «Máté evangéliumá»-ból indult ki... A tanító és menyasszonya fáradtan egy kissé, de láthatólag tulboldogan álltak az első pad előtt. Új szalonruhájában a férfi még esetlenebb volt. A menyasszony elálló, durva moll-ruhájában, pomádéval simára és fényesre fésült hajával, suta fejével: olyan sivár, olyan fakó. Alig lehettek teljesen öntudatuknál s mégis végtelen szerelemmel, mámorral teli tekintetet loptak egymásra.

Mellettem a nyoszolyólányom - a járásbíró leánya - unatkozva nézett maga elé. Rettenetesen tudott unatkozni ez a fiatal, alig tizenhét éves leány. Arczán a türelmetlenség kifejezése, alakján ideges izgultság. De ezek a torzító vonások se tudták elrutítani.

Ragyogó vörös haja, vakító fehérségű arczsine, nyulánk, ideges alakja, külön-külön is széppé tudott volna tenni egy fiatal leányt, hát még így összevéve, az egészségtől, az üdeségtől duzzadozva - egyen, egyben.

Megérezte, hogy ránézek s reám vetette hosszú metszésű, világoszöld nagy szemeit, melyekből szinte bántó élességű értelem és világos látás sugárzott felém.

- Miért néz rám olyan merőn? - kérdé tőlem csodálatosan lány suttogással.

- Azt nézem, hogy milyen szép ön.

- Hát ön is ilyen gyenge... Milyen kár, pedig ép az imént gondoltam önre s elhittem magammal: ön más, mint a többi. De a mikor arra gondoltam, hogy tudnám-e önt csak ezredrésznire is úgy szeretni, mint az a lány ott a maga barátját: hát nemmel feleltem magamnak. Pedig mennyivel különb ön ott annál a vőlegénynél...

-58-

- S ön mennyivel fölötte áll, milyen hasonlíthatatlan magasságban ott ama leány felett...

- Szóval, kölcsönösen bámuljuk egymást...

- Én ezer báját tudom önnek.

- És én önnek száz előnyét látom...

- Tudjuk tehát kölcsönösen: kik és mik vagyunk. És én szeretném: szeretni önt.

- Talán kaczer vagyok... de mintha én se bánnám...

A prédikáció eközben véget ért. Karon kellett fognom a nyoszolyóleányomat s vele az uj pár mögé állnom.

- Ugy-e, jó ezeknek! - susogtam alig hallhatólag.

- Jó, de hiszen vakok... sugta vissza a leány...

«Hiszen vakok!» hangzott fülembe a vigasztalás, a mint a szertartás végeztével karonfogva a kis skeptikust, kimentünk a templomból.

«De hiszen vakok!» - hangzott mindegyre fülemben a vigasztalás.

Vajjon azok-e, vajjon nem mi vagyunk-e a vakok, a kik tudunk s tágra nyitott szemekkel, kicsinyes kutatással bemeredünk az óriási kikutathatatlan életbe?...

SZENVEDŐK

-59-

- Csak ma mosunk... csak ma... néha... ritkán... szólt az öreg asszony, a mikor megnéztem a kiadó szobájakat s im, hogy beköltözök ide: egyre mosnak, egyre szapulnak.

A konyhából betolul a meleg gőz szobámba, alig bírok benne lélekzeni, látni is alig. Azután meg az az örökös zümmögés, a fővő ruha örökös mormogása, az asszonyok suttogása, mely alig-alig szünik meg egy pillanatra...

Ezt a folytonos, lassu neszelést kellett hallgatnom estétől reggelig. Ez nem hagyott elaludni s ez ébresztett fel kora hajnalban.

- Meddig lesz ez így?!

- Csak ma... csak ma még... könyörgött az öreg asszony. S olyan szájalmas volt így, a mint fogadkozott, olyan furcsa, elválhatlan fehér, nagy és tiszta hálófőkötőjében, hogy nem volt szívem, nem tudtam itthagyni.

Maradtam hát s laktam a mosókonyha mellett, szittam a gyilkos levegőt s megszoktam végre azt a sajtóságos örökös neszelést is.

-60-

Magát a háznépet azt nem lehetett megszokni, lehetetlen volt kiismerni.

Annyian voltak s annyira hasonlítottak egymásra. Nagyon sokáig nem tudtam, hogy tulajdonképen kinél lakom hát?

Hajnalban, a mikor künn a konyhában hozzá kezdtek a munkához s a nagy háromemeletes házban, s a belvárosi utcán még alig moczcantak az emberek: suttogásuk tisztán behallszott hozzám.

Azt kivettem, hogy hárman is beszélgetnek. Három egymáshoz nagyon hasonló hang, kopott, erélytelen, fogatlan öreg asszonyok hangja, öreg asszonyok szükkörű beszéde.

Leginkább a házmestert szidták, a ki fenyegetődött, hogy kidobatja őket, ha továbbra is itt mosnak... Gyakran beszéltek a kuncsaftokról is, olyanokról, a kik alig két inget, de hozzá husz gallért mosatnak, nem nagy kegyelettel emlékeztén. A kereskedősegedeket és egy-egy könyvvivőt általában dicsérték, míg egy Kemecsey nevű jogászról igen szigorúan emlékeztek meg.

Mulattatni kezdettek ezek a jellemzések, melyek leginkább a legerélyesebb hangú asszonyságtól eredtek. Később kivettem, hogy ezt az asszonyságot a másik kettő doktornénak is nevezi s hogy az valószínűleg valami régesrég elhalt orvos özvegye. A beszélgetésekből az tetszett ki, hogy férjére már nagyon homályosan emlékszik, néha dicsérte ugyan annak dus haját, tisztaságát, de leginkább arról a jólétről emlékezett meg, a melyet oldala mellett élt át. Talán akkor még a maga ruháit se mosatta otthon...

-61-

Szobám falán - Batthányi kivégeztetésének szomorú képe mellett - arany keretben föl is fedeztem a néhai doktor díszes oklevelét. A sárga pergamenten még egész fekete volt a név «Vilhelmus de Wald» s odább: «1838», míg maga a jó doktor biztosan régen porrá vált már.

A szoba butorai, a régi módi íróasztallal: lehet, hogy az ő idejéből valók még, olyan avultak, olyan roskatagok; kívánczoltak utána.

A minthogy minden a házban: az enyészettel való, utolsó, gyenge de elkeseredett küzdelem.

Az az öreg asszony, a ki reggelente be akart fűteni szobámban: nem tudott felkelni, ha egyszer lekuporodott a kályha mellé. S egyszer, a mikor ki akarta vinni téli kabátomat, hogy kikéfélje - elbukott vele. Le kellett szálnom az ágyról, hogy fölemeljem. Motyogott valamit s köszönte, a mikor fölmentettem a ruhatisztogatás és fűtés alól.

Ezentul nem jött be többé reggel, hanem már hajnalban. Körülnézett, közeledett ágyamhoz, megleste, alszom-e már, s ha azt hitte, hogy alszom: lekuporodott nagy kinnal a kályha mellé s egy pár darab fát szedett a kötényébe. Aztán ravaszul mosolyogva, kisompolygott a szobából.

Lopott. Szégyeltem rászólni. Egyszer azonban nem tudtam türtőztetni magam s rákiáltottam:

- Hová viszi?!

Megrettent, elhalványodott, kiejtette a fát kötényéből s kétségbeesve motyogá:

- A Károly... Károly...

-62-

I.

Ezt a nevet gyakran hallottam emlegetni.

- Csendesen, a Károly alszik!...

- A Károlynak a cipőjét...

- Reggelit a Károlynak... a Károly nem eszi a sárgarépát...

A Károly, a Károly! hallszott minduntalan.

Néha - de ritkán - különös asszonyok jöttek látogatóba. Olyanok, a kik csak Budán lakhatnak s onnan csak minden esztendőben jönnek át Pestre, a melyet nagyon rosznak tartanak. Avagy nem is ismerik ezt a várost, eltévednek az utcákon, keresik a régi kis utcákat, a melyek már régen nincsenek meg. Egyikéjük-másikájuk még krinolint is hord, a harmincznyolczadiki árvizről ugy beszélget, mintha tegnap lett volna s a királyt császárnak nevezi, de Zsófia főhercegnőről nem beszél nagy előszeretettel.

Ezek a furcsa főköttős asszonyok a mint tettek-vettek, jártak-keltek a konyhában: még avatagabbá tették ezt a házat. A mint súgtak-búgtak beszélgettek régi dolgokról, a mint dicsérték Hollósy Kornéliát: ugy éreztem magamat, mint a mikor régi ujságokat olvasok.

És szinte rosszul esett - a mint a vékony falon át meg kellett hallanom - egy erőteljes férfihang modern gorombasággal közibük kiabált:

- Kérek csendet... olvasok...

A pletyka hirtelen benszakadt s kevés vártatra a némult csendben ijedten suttogta a doktorné:

- Csitt... a Károly olvas...

-63-

II.

Ennek a Károlynak okvetlen a konyhánytuli, másik szobában kellett laknia.

Kezdetben azt hittem, hogy a másik «szobaur», mert annyi figyelemmel bántak vele s annyi figyelmet követelt ő magának. Ha otthon volt - hallottam - minduntalan kért, parancsolt valamit, reggelente nem egyszer költött fel haragos kiáltása: «Mikor hozzátok már azt az ujságot!» Vagy: «Ezt a kávé nem lehet inni!»

Tegezte az öregeket, hát aligha volt szobaur, hanem - gondoltam magamban - valami dusan fizető rokon.

Egyik sem volt. Egy este halottam, hogy így szólt: «Mama, ne dolgozzatok már, nem tudok aludni!»

Fia, ugy látszik egyetlen, s valószínűleg beteges, elkényeztetett fia a doktornénak, a kit mint egyetlen férfi személyt a házban, a másik két öreg asszony is nagyon respektál, fél, tisztel. Nem is feküdtek vele egy szobában, hanem künn a konyhán, egy korhadt fiókos ágyban, együtt.

-64-

A Károly, ugy látszik, csakis egy asszonyt, az anyját, türte meg szobájában. Anyját s még valami más asszonyt, a kit még nem láttam soha s csakis azt tudtam róla, hogy korán reggel elmén s késő este jó haza. A hangja egy kicsit hasonlított a többi asszonyszemély hangjához.

A falopó, a legöregebb asszonytól végre megtudtam, hogy mindannyian testvérek. Négyen vannak, a doktorné a középső köztük, az egyedül férjezett, míg ők hárman kisasszonyok. Az apjuk kádár volt Budán s nagyon szigorú ember, az idő így haladt el fölöttük. De a legkisebbik testvér még csak harmincznégy éves. Segéd-gyermekkertésznő Ujpesten... s ha leteszi a vizsgát...

Kétségtelen, hogy ez a legfiatalabb kisasszony tartotta fenn a házat, s a mosás csak mellékjövedelmük volt. Hallottam is, hogy némi respektussal beszélnek vele. De azért korántsem olyan tisztelettel, mint a Károlylyal, a kit sohse sikerült megpillantanom, s nem sikerült megtudnom róla micsoda.

A falopó öregasszony csak annyit tudott, hogy hivatalnok, a házmester azt hitte, hogy: irnok valami minisztériumban. Ez is volt az igaz, csak hogy még dijtalan minőségben szolgált.

- Szekretárius lesz... mondá az én öreg asszonyom.

És valamennyien előlegeztek neki a jövendő nagy tisztességéből és rája költötték a

jövedelmüket, mert azt természetesnek találták és mert – titkon magukban – azt hitték, hogy uzsorás kamattal adja majd egykor vissza.

-65-

Nem tudom: a fiatal ember gondolt-e mindezekre. Annyi bizonyos, ezt tapasztaltam rajta, a mikor legelsőbb megláttam, hogy önérzettel és büszkén viselte magát sajátságos helyzetében. Azonkívül meglátszott rajta, hogy jól érzi magát. Mintha mindamaz izom és erő, mely hiányzott anyja és néneje sovány alakjáról, neki jutott volna. Széles vállu szép szőke fiatal ember volt. Elég elegáns és ragyogóan tiszta, olyan kiválóan tiszta ember, mint a milyen – a doktorné előadása szerint – még csak egyetlenegy volt a világon: az apja, a megboldogult Wald.

III.

Wald Károlylyal nem sikerült megismerkednem személyesen, de azért – a vékony falon át minden behallaszott – megismertem életét, jellemét, elveit.

Politikai elveivel hamar tisztában voltam. Egy idő óta – reggelenként – mig szobájában takarítottak, a konyhában hangosan olvasta fel az ellenzéki ujságok vezércikkeit. Szépen, helyes hangnyomattal olvasott. Hévvvel, talán belső meggyőződéssel olvasta el azokat a dörgő szavakat, melyeket a lap publicisztái valószínűleg fáradtan és mesterségszerűen irtak meg. A hölgyek visszafojtott lélekzettel halgatták.

Károly nem volt barátja a kormánynak s ellensége az állameszmének. Például iszonyatos dühre hajszolta az, hogy im, ha az állam akarja, neki mint katona-kötelesnek oda kell mennie, a hová akarják. Szenvedni fáradságot, tünni éhséget, talán vérét is kiontani s mindezt azért, mert az állam úgy akarja!

-66-

Az állam, az állam!

Az öregek halkán, tört szavakkal tóditották szitkait s a nélkül, hogy tudták volna, mit mondanak, szintén dühösen emlegették: «az állam... az állam!»

A dijnok már türhetetlennek találta az állapotokat. Sem elvei, sem meggyőződése, de legkiváltkép karaktere nem engedték meg neki, hogy az állam szolgálatába álljon s egy nap bejelentette a hölgyeknek, hogy otthagya hivatalát.

Azok megszeppentek. Utaltak a jövőre. Féltették a karrierjét.

- Bizzátok rám! szólt Károly méltóságteljesen.

És végre is rábizták. Ezentul oszt' még gyakrabban hallottam szidni az államot, még sürűbben az ellenzéki ujságok vezércikkeit.

Ha országgyűlés nem volt, a dijnok egész délelőttön át odahaza politizált. Ha valami eseménydus országgyűlés után hazajött: akkor még nagyobb volt a lárma. Birálta, szidta a szónokokat, a kormány tagjait nem is bírálta többé, csak iszonyatos elementáris dühvel szidta.

Aztán kérte az ebédjét és veszekedett, ha nem volt többé meleg. Egyszer tányérostól együtt kidobta a konyhába.

-67-

Az öregek kétségbeesetten halgattak. Összebujva, meglapulva, mint a rajtakapott cselédek: egyikük se mert mukkanni.

Az exdijnok pedig mindegyre kegyetlenebb lett. Szemére vetette az anyjának, hogy elpuczoskodta az örökségét s végül kijelentette, hogy itt fogja őket hagyni. Vette kalapját, hogy elmenjen, de az ajtóban elfogták, megkérlelték. Maradt tehát újra és az ételmaradékot olyan gyilkos megvetéssel fogyasztotta el, mintha csak az annyira gyűlölt állameszmét kellene ezzel megsemmisítenie.

IV.

Ilyen világot éltem a mosókonyha melletti szobában. Mindennap heves jelenetek, mindennap politika, veszekedés.

Mindez azonban semmi volt ahhoz képest, a mi egy estén hirtelen kitört.

A legfiatalabb kisasszony bátorkodott megjegyezni:

- Károly, jó volna talán mégis... ha felhagynál... ha elhagynád ezeket... Igaz, de te csak egy ember vagy, nem segíthetsz a bajokon... S aztán mi lesz veled, mi lesz velünk... nem azért mondom, de talán jó volna, ha hivatalt...

Károly orditva felelt ezekre a félénk szavakra.

Fenyegetődzött, hogy itt hagyja őket, sohse látják többé, hogy nem is tudja, mért lakik együtt ilyen «ordináré» néppel.

És egyiküknek se volt elég bátorsága megjegyezni, de talán egyiküknek se jutott eszébe, hogy aki itt tartózik: az nem ők, hanem ő.

-68-

Ijedten kérőre fogták a dolgot. Még rosszabb volt: Károly annál jobban megvadult, újra vette kalapját:

- Hát megyek... miattam akár éhen halhattok...

Majd eldobta a kalapját s azt mondta, hogy nem megy el, itt marad s majd megmutatja ő: ki az ur a házban. Csapkodta a székeket, széthányta az ágycsuhát, az anyjára azt mondta:

- Hallgass, rosszabb vagy mint...

Itt egy kormányférfi nevét emlegette.

A hölgyek hiába csitították: dühe egyre növekedett egészen a tombolásig.

A lakók összesereglettek az ablak előtt, vihogtak a cselédek, szitkolódtak az urak, kiabáltak a házmeister után, a ki végre egy titkos rendőr és egyenruhás biztos kíséretében megjelent a lakásban.

Károly hirtelen elnémult. Az öregek fogvaczogva vették körül, hogy elrejtsek.

- Mit akarnak önök? suttogta remegve a legfiatalabb kisasszony.

- A fiatal urat felhívjuk, hogy jöjjön velünk, szólt a dedektív.

- Minek, miért, mi jogon? suttogá hallotthalványan a fiatal Wald.

- Majd meg fogja tudni, nem lesz semmi baj...

A doktorné kezeit tördelve jött be hozzám s összefüggés nélküli szavakkal azt akarta tudtomra adni, hogy a Károlyt im beakarják csukni... Menjek, segítsek, akadályozzam meg.

-69-

Könnyű volt. A detektívvel megértettem, hogy nem igaz a házmeister feljelentése: a fiatal úr nem azért kiabál, mert örült, a kit a lakók nyugalma miatt a Rókusba kell szállítani: hanem egyszerűen hangos beszédű ember.

- De ez már egy éve így megy! szólt közbe a házmeister. Örültet nem szabad a házban tartani...

A detektív megintette az exdijnokot: viselje magát csendesen, különben... aztán elment.

Wald ur fellélegzett. Megköszönte közbenjárásomat, aztán tudakozódott:

- Mit akartak?

- Félreértés!

- Félreértés? - szólt gunyosan mosolyogva. - O nem, én tudom - az állam... az állam!

V.

Ezen a réven benfentes lettem a családban, A minek rám nézve ez a különös haszna is megvolt, hogy a szobám megszűnt egyedül a magamé lenni. Nem egyszer leptem meg a kisasszonyok legfiatalabbikát, a mint tükröm előtt fésülködött. Először zavarban volt, engedelmet kért, később megszokta és természetesennek találta a dolgot. Sőt egyéb más dolgokat is. Például, hogy toilleszereimmal rendelkezék.

Egy idő óta különösen sok gondot fordított külsejére a segédgyermekkertésznő. E gond okát csakhamar felfedeztem; egy férfi, egy valóságos állami tanító volt az.

-70-

Olyan negyven-ötven éves férfi, a ki mert tanító volt: hatvannak is látszott, de azért gyakorta úgy viselkedett, mint egy gyerek.

Ujpesten, a kisasszony közelében volt az iskolája, a hol a haladottabbakat, a harmadik elemi osztályt vezette vagy harmincz esztendeje. Ez az egyforma foglalkozásban eltöltött idő nagyon sajátosságossá tette. Mintha nem élt volna az életben, mintha a könyvekből élt volna. Bizonyval megvoltak a maga olvasmányai, azokból bizonyval kivette a maga mintaképeit s azok szerint élt, viselkedett.

A kisasszonyt mindennap haza kísérte. A háziakkal beszélt egy pillanatra, aztán visszament Ujpestre. S ez mindennap ismétlődött s mindennap az volt a bucsuszó:

- Szép álmokat kisasszony, isten önökkel!

Károly nem szenvedhette ezt az embert, sose fogott vele kezét, alig állt szóba véle s ha igen: bizonyos leereszkedéssel. Ha jó kedvében volt: gunyolódott is sajátosságos alakja, nagy feje, fejénél vékonyabb melle fölött. A hölgyek - a gyermekkertésznő kivételével - szívesen nevettek élcein, gúnyolódásán. Elszoktak már a férfiaktól, erőszakos, rossz, sajátyszerű, titokzatos népnek találták valamennyit.

Maga a gyermekkertésznő se tartott rólok sokat... hanem ez az egy, de ez egy!

-71-

Milyen szépen mondta, hogy: szép álmokat s neki csakugyan milyen szép álmái voltak egy idő óta.

Boldogságról való álmodozások: édesebbek magánál annál a bizonyos boldogságnál: vették körül minduntalan. Először félve, sejtve csak: gondolt a házasságra, később azonban mind merészebb lón tervezgetéseiben s már nemcsak azt a jelenetet merte elgondolni, a mint a tanítóval az oltár előtt áll, hanem azt is, a mikor végre együtt egyedül vannak az édes kis

otthonban, Ujpesten, két kis szoba, – garnitúra az egyikben – konyha világos... Maga jár a piacra...

- Mit eszünk ma?

- Ujságot uram, ujságot, zöld borsót, először...

Ó istenem, mégis csak nagy boldogság ez az élet! Csakhogy mikor boldogságát érezzük: olyan, mintha csak álmodnók, de ha nyomorát, fájdalmát, kínjait; ó, akkor nagyon is ébren vagyunk.

A legfiatalabb kisasszony egyre álmodott. Rövidesen az arcza is olyan lett, mint az alvajáróé, a tekintete mindig merev, vékony, hosszú, szintelen ajka félig mindig nyitva...

Nagyon keveset beszélt, későbben jött haza, mint rendesen. Egyszer, már esti tizenegy óra is volt, a mikor a tanító kíséretében megjelent a gőzzel teli konyhában.

Rátámadtak.

- Ne tessenek haragudni – szólt a tanító – a kisasszony nem hibás, ha van bűnös, az én vagyok... Bátor voltam a kisasszony kezét megkérni az uton... -72-

- És te? szólt közbe Károly, legifjabb néjéhez fordulva.

A gyermekkertésznő, kék-vizsinű semeit a földre csüggesztve, reszketve szólott:

- Én... én... bocsássatok meg.

VI.

Nem, senki sem bocsátotta itt meg neki, hogy eljegyezte magát a tanító urral, hogy férjhez akar menni, boldog akar lenni. Károly Bükkerti urat – így hívták a tanítót – ostoba kutyamosonak nevezte s kijelenté, hogy csak az állam lehet ily haszontalan... ilyen embereket tartani, ilyenekre bizni a nevelést!

A doktorné s a két idősebbik testvér azonképen boszus, elégedetlen volt. Ha férjhez megy, nem hozza haza többé a fizetését se s akkor mi lesz a Károlyból. Igyekeztek lebeszélni. A lány nem felelt kérdéseikre, nem hederített faggatásaikra, némán, álmatagon tűrte szemrehányásaikat s csakis ezekre a szavakra: «mi lesz akkor a Károlyból», jelent meg fáradt, vörös szemhéjjain egy-egy vastag könyű.

Ugy látszott, mintha küzdenének benne: kései szerelme, ez a friss és elementáris érzélem azzal a régi bálványával: öcsésének eredendő, vérébe átment, természetes imádatással. Még mindig természetesnek tetszet neki, hogy fel kell áldoznia magát Károlyért: de nem volt többé ereje a mártíromságra, meggyöngítette szive legtitkosabb helyén meggyülemlett érzése: a szerelem. -73-

Iszonyatosan, láthatólag kinlódott e küzdelem közben. «Az Irén megint nem tudta meginni a kávéját», szólt reggelente ott künn a konyhában valaki.

Nem evett, nem aludt, nem álmodott többé. És az öregek, meg az exdijnok: nem is sejtették e küzdelmet. Nevelték kínjait, tele voltak szemrehányással. S a mikor látták, hogy ez sem használ: a legöregebbik kifundált valamit.

VII.

Megtudták, hogy Bükkerti urnak ezelőtt huszonöt évvel volt már felesége. Egy hentes leánya, a kit a tanító agyonkinozott. A szegény asszony egy évi boldogtalan házasság után meghalt.

Egyike ama budai öreg asszonyoknak tanuja volt a néhai, az első feleség keserves szenvedéseinek s látta, milyen brutális volt a részeges férj.

Ezt a történetet – melyben, hogy mennyi az igaz, mennyi a kitalált? már az öregek se tudták – meg kellett hallania a gyermekkertésznőnek is. Az nem hitte a dolgot. S a következő estén a konyhában – én is künn voltam épen – megkérdezte:

- Bükkerti ur, igaz, hogy önnek volt már egyszer neje?

A tanító rettenetesen megzavarodott. Elpirult elhalványodott, makogott értelmetlen nyelven, értelmetlen szavakat. Nagy nehezen és perczek mulva tudta csak kinyögni: -74-

- Istenem, igaz... de egészen el is feledkeztem már a megboldogultról... régen volt s alig éltünk együtt a szegénynyel aztán meg féltém is önnek elmondani: hát ha megveti az özvegy embereket...

- Elég! szólt a menyasszony rekedten. Majd fölemelve aszu kezét: suttogva, csukolva, alig állva reszkető lábain – az ajtóra mutatott:

- Menjen el... és ne jöjjön többé vissza!

VIII.

A kis tanító nem is mert többé visszajönni, ámbár a kisasszony, az néha mégis mintha vissza

várta volna. Ugy egyszerre nem tudott lemondani a boldogságról, az életről.

Lassan cselekedte mindezt. Néha-néha remélte még a régi idők visszatértét. S ha késő estve váratlanul nyílt az ajtó: bizonynyal arra gondolt, hogy Bükkerti ur jön és igazolja magát.

Nem jött, végképen nem jött, hibás volt, bűnös volt, rossz a lelkiismerete.

S végre még ő köszönte nénjeinek, hogy megóvták a szerencsétlenségtől, attól a «vadállattól». De azért még mindegyre gondolt erre a «vadállatra».

Nem, egyszerre nem tudott a szegény vén lány lemondani a boldogságról, az életről. Hanem lassan-lassan mégis csak megcselekedte.

Lassanként fogyott el. Alig betegeskedett, alig maradt el egyszer-kétszer az iskolából. Még csak nem is köhögött, láza is csak kicsiny volt, fájdalomról nem panaszkodott soha.

- Fáradt vagyok... nem tudom miért, de olyan fáradt.

Ha hazajött, csak kapta magát és mindjárt lefeküdt.

- Lusta! - szólt Károly.

- «Elhagyja» magát! - mondá a doctorné.

- Sajátságos - szólt az orvos - olyan baja van, a mi csak a gyerekeket szokta bántani... Tisztára atrophia.

A háziak nem hittek neki, nem hittek a bajában az utolsó perczig se. Sőt boszankodtak is, a mikor az utolsó napon megint a tanítót emlegette:

- Nézzetek ki... azt hiszem, valaki jött... faggatta őket untalan.

- Aludj! szóltak a testvérek.

És engedelmeskedett a vén leány: aludt s reggel hiába rázták, nem akart, de talán nem is tudott felébredni.

IX.

- Mint egy gyerek úgy halt meg, mint a gyerek...! ríttak másnap a mosókonyhában. Károly is meg volt rémülve, el volt keseredve, szép piros ajkát kétségbeesetten harapdálta, majd mozgató hangtalanul... Ugy vettem ki mintha ujfent az államot emlegetné.

Másnap azonban nem ment fel az országgyűlésre, sőt panaszosan emlegette, hogy nincs étvágya se. Olyan hanyagul, olyan mélán evett...

Láthatólag megkönnyebült, a mikor elvitték a halottat, melyet ő is kikisért - ujdonatuj fekete keztyűben, kezében esernyővel, hogy legyen mire támaszkodnia.

A hölgyeknek kocsit juttatott a «Frida» temetkezési társulat, melynek az Irén kisasszony tagja volt. A legöregebbik nővér talán most ült először életében hintón s talán ez volt az oka, hogy fájdalmába, mely az öregek rendes, tompa fájdalma volt, némi gyerekes öröm is vegyült. Láttam - a mint beült a hintóba - hogyan görbülnek ajkának szélei fölfelé - mosolygott valósággal és megsimogata az ülés bársonyát.

... A temetés után jöttek ama budai asszonyok jártak, keltek, csoszogtak, serezttek, kávéztak, de mindezt oly félelmesen.

A munka szünetelt ezalatt. A hölgyek egyre sirtak, de a sirásukban mintha valami keserű szemrehányás lett volna.

Titokban, magukban, öntudatlan: bizonynyal vádolták is a legifjabb testvért, hogy megszőkött a kötelesség, a Károly iránt tartozó kötelessége elől.

X.

Károly szive az sokkal jobb volt s tele engesztelődéssel. Sőt alkalom adtán szemére hányta anyjának s nénjeinek:

- Ti öltétek meg, mért nem hagytátok férjhez menni!? de szükségetek volt arra a kis fizetésére.

Valóban szükségük volt, valóban hiányzott. A legöregebbik testvérnek - úgy emlékszem Linkának hívták - le kellett mondania például az uzsonnakávjáról. Mikor először evett száraz kenyeret délután, akkor bejött hozzám panaszkodni, hogy a doktorné «tirán» és hogy a Károlyba tömnek mindent, reggel két ujság kell neki, ebéd után kávéházra, meg ruha, meg mi minden. Jó, hogy szeretőt nem tartanak neki... de a doktorné mondta is...

És a megnagyobbodott, a gyengeség folytán megerősödött gyomor birokra kelt az öreg kisasszony szive bálványával, az ifju, az utolsó Walddal.

Ez a küzdelem volt olyan erős, mint a milyen a szerelmes kisasszonyé volt. Csakhogy rövidebb ideig tartott.

Linka kisasszony sokat mosott, azonkívül a házbeli dolgokat is ő végezte. Azonkívül hosszú idők óta ő volt a szerencsés a Károly czipóit s ruháit tisztítani. Most még több dolog esett rája, mert mindannyian jónak, sőt szükségesnek találták a munkaerőt nevelni s egyéni szükségleteiket leszállítani. Csak így eshetett meg az, hogy Károly régi és kedves szokásaihoz hű maradhatott.

A doktorné úgy gondolkodott: «Mi nők, könnyebben módosíthatjuk életrendünket, de egy férfi...»

Utóvégre Linka néni is belenyugodott a dologba s nem panaszkodott többé, csak mormogott, mormogott folytonosan. Csupán a fehérművek haza hordását nem tudta megszokni, igen ügyetlen volt a nagy kosárral kezében, nevetségesen ügyetlen, az ifju Wald meg nem állhatta – habár épen valami komor parlamenti vitáról jött is haza – hogy el ne nevesse magát a fura-alakon.

- Vigyázz, egyszer elesel! figyelmezteté jóakarólag a nénit.

- Ugy-e megmondtam, figyelmeztettem! szólt egy héttel ezután, a mikor egyenruhás szolgálta valami czédulát hozott a Rókusból, melyben az állott, hogy Wald Linka k. a. az utcán elesett és reménytelen állapotban a Rókusba szállított.

XI.

Csak hárman maradtak most már. A munkás kezek megfogytak és meg is gyengültek.

Károly áldozatra határozta el magát. Hivatalt keresett, de lehetőleg nem az államnál s legszívesebben valami hírlapnál. A képviselőházban megismerkedett egy journalistával, a ki megígérte neki közbenjárását s utközben bemutatta egy kardalosnőnek, a kivel véletlenül találkozott.

Emez időponttól fogva a fiatal Waldnak felszaporodtak a szükségletei. A zálogház is kezdett szerepelni. A doktorné s a nővér jónak látták az éjjel egy részét is munkálkodásra fordítani, de még így se volt kikerülhető, hogy Károly változtatni ne legyen kénytelen férfias szokásain. Például egyszer-kétszer az is megesett, hogy nem várta otthon vacsora. Kezdetben zugolódott, szekálta az asszonyokat, de megszokva a dolgot, sóhajtozott, a fogát piszkálta vagy az ellenzéki híres szónokok aznap beszédeit olvasta fel, verével, dühvel, ordítva olykor.

XII.

Ezen közben ki is tavaszodott. A mi itt a fővárosban rettenetes dolog. A szagok felszabadulnak a boulevard fái kiczifrázva – mintha zöld papirosból gyerek vagdalta volna ezeket a fris lombokat. Azután meg a házbér! A májusi negyed.

Néztem, mi lesz ebből a dologból. A ház, melyen urrá lett a pusztulás: érdekelt mind jobban, jobban. A mint az öregek elhaltak, a butorok összeroppantak, széthullottak: néztem, néztem.

Ki marad meg utolsónak, marad-e valaki? bizonyos voltam benne, eldönti a – május.

De már áprilisban elhalt a doktorné. (Mintha csak a házbér elől szökött volna meg.) S ugyane hónap végén megtörtént az a csufság, hogy az egyetlen hölgy, a kinek bátorsága s erélye volt megmaradni a «posztón» Károly mellett: zálogba adta egy kuncsaft összes fehérműit. Majdnem börtön, skandalum lett a vége, a mellett, hogy a kuncsaftok majdnem teljesen elmaradtak s a kisasszony – a kinek uri hajlamai voltak s hacsak lehetett, hárászkezttyűt viselt – kénytelen volt cselédekre mosni.

A napi eleség mégis csak kikerült. Károly most is magánosan ebédelt, mint azelőtt, de meginvitálta a nénjét, hogy jöjjön be a szobába aludni, árt neki a gőz. Voltaképen egy idő óta félt magában s rettegett valamitől.

Ugy lehet a jövőtől. A néne vigasztalta:

- Mi még erősök vagyunk, mi még dolgozunk s nem hagyjuk el egymást.

Csakugyan a legerélyesebb volt mindannyiuk között. Ápril 24-én még egészen vig, nevetett is. Egy budai asszony megígérte, hogy némi ágyneműekre nagyobb összeget fog kölcsönözni neki. Csak a hó legutolsó napján sült ki, hogy a dunyhákban nem lud-, hanem régi csirkefogó van s így az asszonyság kénytelen volt ajánlatát visszavonni.

Eloszlott hát minden reménység. A házmesterné már is kiabált az udvaron s jelezte, hogy bizonyos partájok holnap ki fognak vettetni...

Károly egész napon át a diványon feküdt, néha-néha kiszólván a nénéhez, a ki odakünn a konyhában mosogatott:

- A ti gazdálkodástok... ez a ti gazdálkodástok!

Estefelé elment hazulról, dühösen, kegyetlenül becsappantva maga után az ajtót.

Éjjel együtt érkeztünk a kapuhoz s együtt várakoztunk legalább egy negyedóraig a kapunyitásra.

E rövid negyedóra alatt összes elveit, egész világnézetét kifejtette előttem a kis hivatalnok. Gyűlölet, gyűlölet, gyűlölet – ez volt alapelve, világnézetének sarka.

- Gyülölöm az államot - mert bár én nem adtam beleegyezésemet alakulásához: mégis kénytelen vagyok beléje tartozni. Békóiba, igájába szorit, parancsol velem, hatalmaskodik rajtam - jogtalanul...

- Gyülölöm a tulajdont, gyülölöm a nyomort, gyülölöm az életet és a halált egyben...

Fiatal férfi ifju hölgygyel karonfogvást jött felénk. Valószínűleg új házasok voltak, mert még az utcán is szeretkőztek.

Károly dühösen mutatott rájuk:

- Gyülölöm azt az urat is, mert ő szeretkezik s nem szeretkezhetem én az asszonyával...

A házmester megunta a sok gyülölködő csengetést s végre is kinyitotta a kaput. Persze, hogy én fizettem a nyitásért járó díjat. Vajjon gyülölt-e ezért is az irnok?

Együtt nyitottunk be a konyhába. Az ajtó mellé, mint rendesen, most is oda volt téve a gyertya. Gyufát gyújtottam. S a mint a kénes láng egy pillanatra bevilágította a sötét konyhát: hátrahököltem. Mintha valami rémeset láttam volna... Alig birtam meggyújtani a gyertyát, a kezem reszketett, a faggyu-gyertya bele sercegett, pislákol, míg végre fellobbant és sárga fényénél világosan láttam, hogy az üstök mellett, egy ruhaszáritó kötélről lóg le valami zörgő szárazsága alak. A vén kisasszony, a legutolsó.

Oda világítottam a gyertyával s Károly csak most látta, mi történt.

Felordított. Kövér, husos arcza gipszfehér lett. Szemei majd kiugrottak üregükből. Odarohant a halotthoz s megrázta.

- Léni, Léni!

A megfeszült kötél még egyet ereszkedett, aztán elszakadt s a halott lezuhant a téglára, ruhájának szelével a gyertyát is eloltván.

Vérfagyasztó pillanatokig tartó csend. Aztán újra egy rettenetes ordítás:

- Gaz... gaz...!

Vajjon kire vonatkozhatott e jelző, melynek hangjában benne volt - ha csak fojtva is - a kijátszott, a megcsalt, az elhagyott tehetetlen dühe?

A mamákra, a nénékre, a vén komikus pelikánokra, a kik elszöktek s magukra hagyták a szegény árvát? Avagy az életre, a világrendre, a társadalomra, - államra - a munkára?

... Nagy nehezen újra meggyújtottam a gyertyát s az árvát fölemeltem a földről. Pillanatokig álltunk egymás mellett szótlanul, mereven. Aztán hirtelen valami jutott az eszembe: vállánál fogva az öngyilkos felé fordítottam Károlyt. Megfogtam nyakát s kényszerítettem, hogy a halott szederjes arczába nézzen s - így a halottra mutatva - felkiáltottam:

- Te okoztad...! te cselekedted...!

Az «árva» összeborzadt, majd elvörösödött s a földre sütve szemeit, motyogá:

- Az állam... az állam...

AZ ALKUSZ

Uj hálóköntösében nézett ki a folyosóra. A rácson át kirázta a törlő rongyot s szétnézett a nagy háromemeletes ház udvarán. Fiatal asszonyok férjeikre várva könyököltek a folyosó párkányán. Dél felé járt az idő.

Az ő férje jött haza leghamarabb. Zömök, kopasz kis vén ember, májszinű arczzal, lassu lépésekkel támolygott feléje. Alig köszöntötték egymást, lenéztek mindketten az udvarra.

- Miért jöttél ilyen korán haza? Mindég olyankor jössz, a mikor meg az ebéd nincs készen! Nincsen üzlet? - szólalt meg az asszony. A férj nem felelt, nézte a mint a sötét, barátságatlan aszfaltos udvaron legkisebb gyermeke, szép szőke kis fia játszik.

Az asszony újra megszólalt:

- Mit nézel?

- Ezt az udvart! Nehezen látom többet... Beteg vagyok nagyon, nem leszek többé ember! Vegyétek le az ajtómról a czimtáblámat!

Még egy tekintetet vetett az udvarra, azután reszkető kézzel srófolta ki az ajtóból a czimtábláját. A czink-lemezt, melyre aranybetűkkel volt írva: «Nagy József alkusz.» Aztán bement és lefeküdt. Behunyta szemeit, de megdagadt pillái alól egy öreg köny lopódzott alá.

- Mi bajod? - kérdé az asszony.

- A régi - a szívem. Az utcán ismét görcs fogott el, lerogytam a földre, szolga vezetett haza.

Tudtam, hogy ez lesz a vége; a lábam iszonyúan fáj, mintha vér helyett forró víz folynék ereimben... Az ágyat vessétek meg.

- Ne hagyj magad! Az orvos azt mondta, semmi bajod...
- Semmi, csak meghalok! Mi lesz veletek?
- A lánynyal?
- Veled!
- S a gyermekkel...

Visszafojtott sóhaj tört ki széles melléből. A kis gyerek elkényeztetett hangon kérde:

- Papa, hoztál valamit?
- Semmit!

Bejött leánya is. Legidősebb gyermeke. Akár az édes anyja! Magas, mogyoró száju, ives szemöldökű. Alig tizennyolc éves s az álla alatt is ott van az a kis tejes, rózsás színű szakocská. Mintha két testvér volna édes anyjával, a mint egymás mellett állanak.

Az alkuszt, a mint nézte őket, vad, majd megadó kétségbeesés fogta el. Mi lesz feleségéből, mi lesz eladó lányából, ha ő meghal? Az asszony talán még elmehet valamelyik rokonához kegyelemkenyérre. De a lány? Hogy fog férjhez menni, ki veszi el pénz nélkül? Senki! Vagy valami durva mesterember, a mi még rosszabb. Hogy fog elzülleni legnagyobb fia, ki nem javult semmit, bár teli van észszel: jó fiu, de most is kártyázik valahol, tegnap óta nem látta itthon senki. Meg utoljára az, ki majdnem úgy szívéhez nőtt, mint a felesége, hová lesz legkisebb öt éves kis fia, gyönyörű gyermeke?! Hisz olyan finom, olyan uri, nagy urnak született, isten tudja, mivé nevelte volna, ha élve marad.

-85-

De nem lehet, az alkusz érezte, hogy meg kell halnia. Még egyszer-kétszer a régiéknél is hevesebb szivgörcs fogta el, aztán megdagadtak lábai, kitört, a mire el kellett készülnie, a mit iszonyattal, de mégis várt, mint a halálra ítélt a feje fölött függő bárdot, megjelent a - vízkór.

Apja s két bátyja ebben halt meg. Az alkusz látta betegségüket fejlődni, ismerte az okokat, melyek a katasztrófát siettetik - az izgatott vabanque játékot az étellel; - ott volt midőn apja egy izben alkuvás közben összerogyott a tőzsdén, tudta azt az esetet, midőn egyik bátyja valami kötvényszerencsétlenség következtében viruló emberből egyszerre haldokló vázzá lett. Látta mindannyiukat s az ő haldoklásuk is úgy kezdődött, mint az övé.

Nem rémitette volna meg úgy a közeledő halál képe - bár ugyan szép az élet, a kinek van miből élnie - de hogy most kelljen meghalnia, családját itt hagynia, midőn mi készpénze sincs, most, midőn még a jövő negyedévre való házbért sem tudja kifizetni. Egypár hónap múlva egészen maskép lett volna. Addig, ha a föld alól is, vagyont szerez.

-86-

A beteg egyedül van szobájában. Esteledik. A nyitott ajtón keresztül látja a szalonban ülő vendégeket. A függő lámpa otthonos fényében oly barátságosak, szelidek az arcok. Lánya ott ül az asztalnál s teát önt be szomszédjának. Az erős barna fiatal ember mosolyogva köszöni meg. A leány ajka vonaglik, a mikor vele beszél, s olykor-olykor elpirul egész ragyogó nyakáig. S a fiatal ember nem hallgat másra, nem szól máshoz. S az alkusz szíve még jobban elfacsarodik, a mint látja ezeket a szerelmeseket. Nem lehetnek azok soha egymáséi! De ha életben maradt volna vagy ha vagyont hagyna hátra!?

Egészen megfeledkeztek a betegről. S az visszafojtja nyögését, hogy ne zavarja a mulatókat, a vidám beszélgetést, a halk kacaját. Felesége és leánya kacaját, mely nemsokára görcsös sirásra válik. Mikor majd megtudják, hogy fényűző kényelmes életük csalás volt, s a tőke nincs sehol. Mikor majd árverezik a butorokat, az ágyat s ruhákat és az árverezők között egy halk nyilatkozás adódik tovább: «Szédelő volt ez is...!» Kikergetik őket e kedves szobákból s a hova innen lakni mennek, a pinczébe, oda nem megy utánuk ezekből a vendégekből senki, s nagy szerelme daczára eltűnik leánya melől a régi, a hű udvarló is...

-87-

Gyertyát hoztak, megjött az orvos:

- Semmi baj - mondá - csak egészségére vigyázzon...

Az asszony kiment utána:

- Meggyógyul? - kérde röviden.
- Igen! - felelt az orvos.
- Mikorra?
- Egy-két hét múlván... Azaz, hogy - van-e elég bátorsága?
- Van. - Meghal?

Az orvos merően nézett az asszonyra.

- Egy-két hét alatt bizton. Legyen ön elkészülve.

Az asszony láthatólag megremegett s vonásai eltorzultak egy pillanatra.

- Nos, mit mondott a doktor? – kérde a férj.
- Semmit... A havi pénzem elfogyott. Mit tegyünk? Nem vársz pénzt?
- Az üzletek le vannak bonyolítva.
- Hát mi lesz velünk?

A beteg fájdalmasan nyögött fel, az asszony folytatá:

- Zálogba kell valamit tennünk.
- Mit?
- Értékpapírost a kaszszából.

Az alkusz fölemelkedett ágyában s rekedt majdnem fuldokló hangon szólt:

- Az nem az enyém!
- Kié?
- A gróf bizta rám, hogy játszam vele a tőzsdén.
- Visszaadod neki, ha felgyógyulsz.
- Nem kelek fel többé.
- S ha nem kelsz fel? Neki marad még...
- Az az övé.
- S mi?

Görcsös zokogás volt a felelet, az asszony nem elégedett meg a válaszzal.

- Koldusok leszünk?
- Az...
- Én, lányod gyermekeid?
- Mindannyian.
- S ez jól van így?!

«S ez jól van így?!» ez a rettenetes szemrehányás zugott ezentúl egyre a beteg fülében. S ez jól van így? ismételte egy nap tizszer is az asszony. Sugta, majd kiáltotta hangosan. Ezekkel a könyörtelen szavakkal volt tele az éj, mely a szegény vízkórosnak nem hozott többé álmot, csak rémitő sötétséget. Egy-egy éjszakán megfejthetlen erővel feltápázkodott ágyából s átlopózkodott a másik szobába, a hol legkisebb gyermeke mélyen, boldogan aludt, ágyához kuszott, oda szoritotta tuskés arcát a kis sima arcához s hangtalanul sirt. A gyermek olykor felébredt s megrémült, elirtózott csuf beteg apjától!

Mint egy megvert kutya, úgy sompolygott vissza ágyába az alkusz s a könyörtelen kérdés még jobban zugott s zuzott össze minden csöp nyugalmat kóros szívében.

«S ez jól van így?!»

Másnap még rosszabbul érezte magát. Gyomra is felpuffadt, olyan lett, mint egy tömlő. Nem tudott többé feküdni s lélegzése is nagyon megnehezült.

- Nincs a piacra pénzem, szólt az asszony.

Aznap tették az első értékpapírt a zálogba. A pénzben tartott egy pár napig. De a midőn egy másikhoz akartak nyulni, megjött a gróf levele, írta: «Hallottam, hogy beteg. Maga József mindég becsületesen szolgált, de mitsem lehet tudni. A titkárom holnap felutazik az értékpapírokért»...

Az asszony olvasta fel a levelet.

- Nos? – kérde.
- Oda kell adni, ha jön.
- Jól van ez így?

Ismét ezek a szavak. Az alkusz délfelé megszólalt. Először csak magának susogta:

- Nincs jól, nem lehet...

Délután ismét eljött a barna fiatal ember. Még csak praktikáns volt, mikor ide kezdett járni. Az asszonnak volt földije. Nagyon szerették a házban. Az alkusz szerzett neki helyet, ő szerezte be könyvelőnek egy nagy céghez... Ugy szerette, mint a saját fiát. De a mióta beteg volt, nem tűrte a szobában. Most azonban behívatta mégis.

Felesége, lánya is benn volt a szobában.

Egy darabig némán nézte őket. Majd közelebb hívta magához leányát:

- Johanna, akarsz a Paul ur felesége lenni?

- Akarok! mondá határozott hangon a leány.

Ujra csend lőn. Az alkusz lehunyta szempilláit s homlokáról törölve a verejtéket, gondolkozott.

- Csjjátok be magatok után az ajtót - szólalt meg végre a beteg s félénk tekintettel nézett szertesztét. Az ablakot is befüggönyöztette s aztán odavitette magát a vaskaszszához. A belső fiókból egy csomó értékpapirt vett ki s megszámláltatta.

- Nyolczvanezer forintnyi érték! - mondá a könyvelő.

- A grófnak annyi ez, mint nekünk egy krajczár - jegyezte meg az asszony.

A grófi titkárt másnap azzal fogadták, hogy az alkusz elutazott. Nem tudni hová, nem tudni mikor jó vissza. A titkár kereste még egy párszor, de midőn megtudta, hogy halálos betegen fekszik szobájában - nem jött fel többé.

A büntető bíróság emberei jelentek meg a szobában. Az alkusz várt rájuk, s pokoli láz fogta el már napokkal előbb.

- Ha jönnek, szimuláld... mintha nem tudnál magadról... sugta fülébe a felesége s leányával együtt elment otthonról. A haldokló magára maradt s bármint szerette volna, nem vesztette el öntudatát. Nagyon jól hallotta, a hogy szeliden kérdezte tőle a gróf; Istenem, hisz soh'se bánt vele úgy, mint egy zsidóval - a mint szinte könyörgött neki.

- József, hisz te becsületes ember vagy... add ide a pénzem.

Az alkusz összeharapta ajkait s nem felelt, bár irtózatos vágyat érzett megmondani: «A leányom jegyesénél van, odaadtam, el akartam lopni a családomnak. Megbántam, vegyétek el, becsületesen akarok meghalni!»

Családja iránt való vak szeretete küzdött benne a becsületes emberrel. Az előbbi győzött. Lehunyta szemeit s nem birtak belőle kicsikarni egy szót is. A gróftot irtózatos düh fogta el:

- Uraim, a pénzem akarom megkapni! Hát nem fogom megkapni a pénzem?! Hurczolják el, vigyék a börtönbe!...

Nem lehetett elvinni. Az illetékes orvos kiállította a bizonyítást, hogy életveszély nélkül nem lehet átszállítani az alkuszt. A vizsgálatot s a kutatást megindították mindenfelő, a gróf gyanakodott a főváros összes üzéreire, belekeverte ez ügybe az alkusz rokonait, vizsgálatot követelt az egész világ ellen. Csak a házibarátra, fiatal könyvelőre nem gyanakodott senki. Nem adták hirül a minapi eljegyzést, melyet közvetlenül előzött meg a sikkasztás. S a könyvelő egy darab idő óta fel sem járt a házhoz. Az alkusz felesége személyesen értesítette a történetekről. S egy pár nap alatt nagyon is sok történt.

A beteg vádlottat ismételten ki akarták hallgatni. A vizsgálóbíró szelid szavakkal beszélt szívéhez. A gróf is biztatta, hogy az értékpapírok felét neki adja, ha megmondja hova tette, hol van. Hivatkozott sok évi összeköttetésükre, ugyszólván baráti viszonyukra. Az asszony félt többé a beteget magára hagyni, tartott tőle, hogy az egyszerre mindent kiváll.

A kihallgatás alatt mindegyre reá szegezte kérés, esdő, parancsoló tekintetét.

S az alkusz szimulálta az öntudatlanságot, nem mentek vele semmire, eltávoztak siker nélkül. Pedig ha kitartóbbak: vallomásra birták volna a meggyőtrött bűnöst. A vágy: becsületesen halni meg, perczre, pillanatra felülkerekedett benne s megrémitette az asszonyt. S ezektől a perczektől kezdve lázas izgatottsággal várta férje halálát.

S épp ebben az időben - úgy látszott - fordulat állott be a betegségben. - Jól kezdte magát érezni. Bizni kezdett:

- Az Isten nem akarja, hogy becstelenül halljak meg, élni fogok! - mondá feleségének s annak kövér kezeit ajkához vonva, csókolta hevesen.

- Életben maradok... Most már jöhetnek, visszaadom a pénzt. - Hol van Paul? Hivasd, adja ide a papírokat, meg akarok szabadulni...

Az asszony egész nap remegett, ha a folyosón lépteket hallott; hátha a vizsgálóbíró? Akkor vége mindennek! S ugyanezen lépéseknek úgy örült a beteg: végre valahára, csak jönnének már, csak itt volnának... Ha már levethetné a bünsulyt szívéből.

A délelőtt folyamán nem jött senki. Délben jött az orvos. Mosolygott, a mint javulásával dicsekedett neki a beteg.

- Ezek az utolsó napok! - mondá az asszonynak a folyosón.

- Ma? - kérdé a feleség.

- Lehet, de nem bizonyos. Egy hétig is élélhet még ebben az állapotban s mindegyre jobban érezheti magát. Egész az utolsó perczig - a szívszélhűdésig.

Délután sem jött senki. Az asszony magára zárta az ajtót s úgy várta a halált. S hogy nem jött az minden neszre megremegett: a bíróságtól jönnek! Nem jött senki.

Eljött az éj. A beteg nyugodtan aludt. S álmai közben az életkedv mosolygott le kipirult arcjáról. A szomszédszobában halványan kimerülve feküdt az asszony álmatlan ágyán és reszketve várt, egyre várt.

A beteg másnap ismét jól érezte magát. S egész megkönnyebültnek érezte szívét. Csak azért türelmetlenkedett, mert se a könyvelő, se a vizsgálóbíró nem jött. Az asszonynak azt kellett hazudnia, hogy elküldött érték. Pedig az ajtót is elrekeszelte, nehogy valaki bejöjjön. Csak késő este ment le ügyvédjéhez, attól megtudta, hogy holnap ismét s biztosan jönnek. Nem tudta mit tegyen? könyörgött férjének, hogy játssa ismét az öntudatlant, ha vallatni fogják. A beteg fejét rázta:

- Nem, nem, mindent meg fogok mondani... Becsületes akarok maradni: semmi szemrehányás.
- Becsületes akarok maradni!

-94-

S újra beköszöntött az éj. Anya és leány virrasztottak a beteg ágyánál. Szinte jókedvű volt az. A jövőről beszélt. Üzleti terveiről.

... Oh, mennyi gyilkosságot követnének el, ha az nem járna erőszakossággal!...

A leány könyvekkel szemében horgolt, az asszony olvasott. Fel-feltekingt olykor könyvéből, megnézni az órát. Közeledett a hajnal, egy-két óra múlva reggel lesz és újra jönnek... Remegett. Iszonyatos sebességgel multak a percetek.

Még sem.

De. A halál erőszakos keze vágott végig az alkusz arcán. Egy-két rángás... Megduzzadt ajka levegő után kapdos, összegöbörödött kezeivel levegő után nyul... Majd egy rövid harsanás - olyan mint mikor a lapda lyukat kap - aztán vége.

Az asszony felsóhajt. S mintha ez a sóhaj azt mondaná: Végre!

Reggel volt, de a nagy házban még mindig mintha estve volna. Pedig a házmester már a kaput is kinyitotta.

Cselédek már vitték felfelé a reggelihez való kiflit.

AZ ÖRÖK LÁZ

-95-

Két szempár összevillant. Az egyik: világosszürke, nagy, a másik: fekete, mint a cseppentett szurok s kicsiny: mint a kökény.

- Szép szeme van! gondolta magában mind a kettő, a férfi és az asszony.

Mást nem igen vehettek ki tisztán egymásból. Az udvarban nappal sem volt valami nagy világosság, így késő délután meg éppen csupa homály.

- Mit akar itt ez az asszony? kérde a házmestertől a férfi.

- Behurczolkodott s estefelé jött, hogy ne lássák milyen kevés holmija van. A hátulsó lakásban, Bondáéknál fog lakni... a lányával, azt mondja, hogy színésznő.

Este, mikor a házmester lehozta a bejelentő czédulát az állítólagos színésznőhöz, az egy vidéki szalonhölgy fesztelenségével fordult hozzá:

- Ki az a szőke fiatal ember?... egész délután kinézett az ablakon.

-96-

- Valami jogász... nem igen eleven ember, egész nap itthon ül vagy fekszik a diványon, sötétben, magában.

I.

Egy diófa két kisebb vadgesztenye, egy pár törpe rózsaszín virágu akác volt az udvarban, melyet azért «kertnek» neveztek mindannyian, a kik itt laktak a régi Pest e maradék házacskájában. A legtöbb ablak ide a kertre nyillott s nyitva volt olykor egész napon át.

Mert ilyenkor a nyár első melege felforrallja a főváros kisebb lakásainak dohos levegőjét. Hadd jöjjön be a fák illata a «részletfizetések» városrészébe s legyen üdvözölve a szabad természet apró részlete: nyolcz darab sárgás levelű, hervadt virágu fa!

Estéknél künn ült az egész ház. A légszeszt is eloltották már, sötét volt, csak a szempárok csillogtak, egy-egy idetévedt excentrikus Szent-János-bogár fénylett valahol a magról kelt fűben. De a nagy, szürke, meg az apró fekete szemek nem látszottak sehol. Lehunyott szemhéjakkal feküdtek ágyaikban: férfi és asszony. Egy egész lakás választotta el őket egymástól, de tekintetük első összevillanása jobban összekötötte őket, mintha egymás mellett lettek volna.

- Milyen szelid és milyen fiatal... a haja szőke... gondolta magában az asszony.

-97-

- Színésznő, sokat szenvedhetett, sokat csalódhatott...

Nappal, a mikor az egyik tudta a másiktól, hogy nincs otthon: el-elsétáltak lakásaik ablaka előtt.

«Kovács Ida, az opera tagja», olvasta a férfi az asszony ajtaján.

«Borza Béla!», kiáltott be a levélhordó a fiatal ember ablakán, a mikor a színésznő éppen arra ment.

Kovács Ida és Borza Béla június elsején látták egymást először, az egész hónapban nem váltottak egymással egy szót is, de az egész időn át alig gondoltak egyébre mint egymásra.

II.

Juliusban a fiatal embernek haza kellett volna mennie, de valamelyik vasutnál véletlenül irnoki állomást kapott, hát fenn maradt a fővárosban. Ezentul kevesebbet feküdt a diványon, ritkábban volt otthon, de mindig korán jött haza.

Egyszer elkésett mégis, már majdnem éjfél felé járt, a mikor csengetett a kapun. Két percz telt el, a házmester nem jött, hanem egyszerre csak a színésznő közeledett feléje.

Köszöntötték egymást.

- Tetszett már csengetni? kérdé az asszony.

- Igen, csak hogy nem jön.

Majdnem egy negyedóraig álltak így egymás mellett, míg Kovács Ida - kifelé fordulva az utcza felé s úgy mintha csak magának beszélne - szólni kezdett:

- Milyen jó volna most bolyongani...

- Igen, bejárni az utcákat, az egész városrészt.

Most már mind a ketten az eget nézték s aligha jutott eszükbe, hogy mért állanak itt.

Borza Bélának jutott előbb eszébe:

- De miért is állunk?...

- Igaz, ugyis hiába, meghalt vagy elaludt az öreg. Talán...

- Gyerünk, járjunk egyet, ha nagysága -

- Éppen kérni akartam.

Nekiindultak a néma utcáknak, halkán léptek, egy szót se szóltak. Mind a kettő arra gondolt, hogy nem így képzelték az első találkozót. Mind a kettőjük elképzelte már, mit fog mondani egymásnak, meghatót, érdekést, úgy, hogy szívök azonnal forró barátságban egyesül. De a való és képzelt igazságokból szövődött szép beszédek összeszakadoztak, ajkuk elakadt egy pár szó után. «Mi ez?» kérdezték maguktól; egymástól azonban csak köznapi dolgot mertek kérdezni, ilyeneket:

- Sokáig tartott a mai darab?

- Igazán gyulai ön? Megvan-e még a szép várkert, Kelechényivel voltam ott, próba után; de sok kellemes délelőtt volt ott; hát a lovag, a kedves, jó lovag?

- A kicsike már nagy, mért hívják Ilonának?

Furcsa nevü, ismeretlen kis utczába értek. Ugy érezték, mintha így éjjelente különösen üdítő volna a főváros levegője.

- Nézze, milyen tiszta a levegő! szólt az asszony s az opera palotájára mutatott, melyen árnyék és fény olyan éles volt mintegy falusi házon, tiszta, holdas éjelen.

Ez a városrész, mely jó távol volt az ő lakásuktól, közelebb hozta őket egymáshoz. A színésznő rá-rámutatott egy-egy ablakra.

- Itt lakik Szervánszky Eta... Szabó Regin... Veizer Szidi... az én osztályostársaim.

- Miben?

- A kórusban. Ott, hol a művészi ambíciók legszomorubb temetője van. Eleven holtak, a kik föl se támadhatnak, meg se halhatnak.

A fiatal ember szive elszorult: «ime!» - Kovács Ida folytatá.

- Lányok, a kiknek van tehetségük, de nincsen szépségük; szépek, tehetségesek, de szépségüket áruba nem bocsájtók, elzüllött vidéki primadonnák, elszegényedett urihölgyek, a kik nem régen még aranyakkal fizették énekmestereiket: itt vagy erre laknak hónapos szobákban, hónapos ágyakon, néha nagy lakásban kicsiny becsülettel, néha kis zugban sok gyerekkel...

- És ön?

- Én - tudja - nem itt lakom, de vagyok elzüllött primadonna. Imádtak a vidéken, tönkretettek a vidéken s jöttem meghalni a fővárosba.

Megálltak valami sarkon. Lámpa égett fölöttük, ennek a világánál, azt hitték, jól látták egymást.

A nagy szürke szemek így nézték Kovács Idát:

Szenvedés, elszántság a királynői alakon.

A kicsiny fekete szempár a mit a másikon látott, az mindjárt érzésre vált: «oh, az édes, együtt érez velem, végre egy férfi...!» ezt gondolta azután.

És szemben állottak egymással. A nagy, csontos, erős homloku, fekete asszony; egy graciöz magas lány, - kiégve, egykor - talán csak tíz év előtt is - isten tudja milyen bájos, most pedig csak rom. Aztán a férfi, kicsiny, gyengéd, nem több huszonegy évesnél. És nem fogták meg egymás kezét. Az asszony szólt:

- Beszéljen ön magáról valamit!

- Mit?

- Mindent.

- Olyan jól esnék, úgy sincs senki, meg kell fulni, bezárva magamban. Azelőtt szerettem így; szerettem, hogy más vagyok mint a többi, olvastam, könyvekkel beszélgettem, barátkoztam képzelt alakokkal, szeretkeztem Beatricsékkal, imádtam a ciprus lombok szőke hősnőjét, lady Annát, Hugo hölgyeit, a büszke francia kisasszonyokat - a szinpadról ismerem mindegyikéjük - a Jókai önfeláldozó kisasszonyait máskor...

- És most?

- Most is ezekkel vagyok. Ha munkámat elvégeztem - behunyom szememet s velük foglalkozom. Az utcán, ha járok, őket keresem.

- Megtalálta?

- Nem. Pedig vannak; érzem de megfogom-e találni, megfogom-e?

A fekete ég sötétkékre vált; hajnallott. Csikordultak, nyiltak a kapuk zárai. A pék gacsos menése visszhangzott a szomszéd utcákból.

- Van-e az ön alakjai között egy szerencsétlen asszony, a ki nem volt soha olyan rossz, hogy meg ne érdemelne egy kis szeretetet s a kinek ön elnéző barátja tudna lenni?

- Van. Nem egy a könyvekben - és az életben.

- Az életben?

- Ön.

Visszaérkeztek abba az utcában ahol laktak. Már ide látszott kis sárga házuk, homlokzatán a lakatos czége rét, a nagy aranyozott kulcsot már jól kivehették.

Egy kissé megdöbbentek. Fájtnak nekik, hogy ez a séta, meg maguknak minden tekintet nélkül való föltárása itt - legalább egyelőre - véget ér. És érezték, hogy talán csak ketten vannak a világon, akik egymás rajongását meg tudják érteni.

- Jőjön be aztán, le fogom festeni.

- Fest?

- Modellirozok is... Édes jó isten, verseket is irok. És ha ezek nem volnának!

A kapu már nyitva volt, nem egyszerre mentek be. Buzás még járkált kissé az utcán.

Édesdeden gondolt egy regényalakra. Francia művésznő, genie, de lángesze megtörik asszony voltán. Szeret, de folyton csalódik, míg meg nem találja az igazit. Magas, a keze nagy és kemény...

Ez az alak állt előtte, beszélt vele, tárta fel bensejét, ez hallgatta annyi szeretettel, a mit ő belső világáról mondott. Isten tudja, hogy hívják a regényben, itt a neve Kovács Ida. És eddig soha nem érzett, kéjjel töltötte el az a gondolat, hogy ezt az alakot csak egy lakás vékony fala választja el tőle.

III.

Augusztusban nem választotta el őket többé semmi.

Két hónapon át hangsúlyozták folyton tiszta barátságukat, míg egyszer forró arcuk véletlenül összeért s a kis Kovács Hanna nem volt otthon.

A férfi szégyelte magát s egy kissé könyezett azután. Az asszony mosolygott, megifjodott, szinte megszépült arczzal.

- Oh, milyen régen szerettem! - szólt Borza Béla.

- Mikor először villant szemembe szemed - szólt az asszony.

A kis Hanna hazajött az iskolából:

- Éhes vagyok! mondá és a színésznőnek kávé kellett főznie.

Borza Béla a szerelemről gondolkodott.

-103-

IV.

A szerelemről, rajongása egyedüli tárgyáról, melyet megénekel apró versekben, a melyeket azonban nem mutatott meg soha senkinek. «A szerelemről», mely czime volt egy vastag könyvének, melybe beírta mindazt, a mit ebben a tárgyban olvasott. Egész verseket, idézeteket, reflexiókat.

A világirodalom jelesei és törpéinek egymással megegyező vagy homlokegyenest ellenkező hite, vallomása, gondolata a szerelemről: ezzel, tehát örök igazságokkal s folyton váltakozó abszurdumokkal volt tele ez a könyv. Praktikus ideális, naiv és misztikus szerelmek voltak itt leírva, megénekelve, áldva, megátkozva.

S ebből a könyvből vonta el Borza Béla a szerelemnek sajátságos, óriási, de alaktalan képét, ezekkel foglalkozva támadt benne valami különös kultus; e könyvön át jutott el oda, hogy nemcsak mint érzést, de mint fogalmat is imádta a szerelmet.

Maga a szó is egészen másképen hangzott fülében, mint akármi más. Sokszor leírta pusztán ez egy szavat latin, góth, czirill s görög írással, hanyagul, kiczifrázva, nyomtatva, könyveiben aláhuzta s a midőn a szinpadon hallotta, szinte megdöbbsent.

Férfiakkal azonban sohasem beszélt róla, se arról a mi ezzel a fogalommal összefügg. Ha mégis beszéltek neki ilyesmiről: zavart lett s ha tehetett, elmenekült. Az egyetemre legfőképen azért nem járt, az első éves polgárok különös gyönyörűséget találnak abban, ha minél cinikusabb beszédet tesznek. A férfiasság e bizonyítása nem imponált neki, sőt inkább megvetette őket érte, elhidegült volt iskolatársaitól, barátságot csak egy földijével tartott, nyolczadik iskolás deákkal, a kinek szép kis testvére volt otthon.

-104-

Ezt a jó fiut kinozta, ha a lányokról valami konkrétet akart megtudni. Neki sohse volt nőtestvére se unokatestvére; s nem ismerte, hát hiányoztak életében azok, a kiktől hölgyismereteink leglényegesebb, mert legintimuszabb részleteit, szerezzük. A diák csak éretlenségeket tudott neki mondani, női ruhák titkáról beszélt, de teljesen összezavarta a dolgokat s amint az ő hamis képe összefolyt a jogász alkotta asszony-tipussal: valami titokzatos alak állt elő. Egész más, mint a férfiak, más törvényen élők, édesek, szentek, titokzatosak, magasztosak.

Azok a hölgyek, a kik áruba bocsájtják magukat: rémitő sok gondot okoztak Borza Bélának. A legtöbbször tragikus alaknak látta őket, néha azonban pokoli gonoszság sugárzott ki szemeikből. Huszonhat forint havipénzt kapott ugyan mindössze hazulról, de szívesen odaadta volna egész havipénzét s örömmel éhezett volna ha - megmerte volna őket szólítani. Sokszor akarta, de nem volt rá képes: lélekzete elállt, szédülni kezdett már akkor is, ha csak tervelgetett ilyesmit.

-105-

Kovács Ida jóízűen nevetett, amikor alkalommal s jól beburkolva a jogász elmondta neki sikertelen kísérletét. Aztán hirtelen elkomolyodva megjegyzi:

- Különben az én karakteremben is van ehhez hasonló valami... Vigyed haza, olvassad.

Egész augusztus elején minden éjjel a «vidéki primadonna naplójá»-t olvasta Borza Béla. Kovács Idának önvallomásai eloszlatták azt a nyomasztó érzést, mely a férfit viszonyuk kezdetén elfogta. Nem volt bizonyos abban, hogy szerelem-e az, mit ehhez az asszonyhoz érez. Valamivel nagyobbszerűnek gondolta s egy-egy pillanatra szerelme tárgyában kereste a hibát.

Oh, lehet-e nem szeretni ezt az asszonyt, a ki oly tiszta tudott maradni a vidéki színészet szemétdombjai közepett! Olyan tiszta... olyan sokáig! Lehet-e nem szeretni ezt a gyöngé nőt, a ki minden este beírja naplójában új meg új megkisértetését, de ezzel az utóirattal: «Nem, nem akarom, várok *rea!*!»

Rája várt, ez a «rea» bizonynyal ő. Közbe esik egy férfi, lángeszű gaz, erőszakos szatir, egy ut közben, vasuti kupében született kis lány...

Két lap az egész naplóban, könnyen keresztül lehet lapozni.

V.

Ősz felé Kovács Ida elhurcolkodott. Csak a szomszéd utczában ment át, ott két szobát kapott majdnem olyan olcsó áron, mint a mennyit azelőtt egyért fizetett.

-106-

- Nézd, az ajtót becsukjuk, akár egy siffont is teszünk oda közfalnak! szólt az asszony.

Együvé mentek lakni, de a siffon kezdetben csakugyan ott volt közöttük.

A kis Hanna egy megjegyzésére vették el.

- Béla bácsi ugyis mindig itt van! mondá minden panasz nélkül.

A kis leány kezdetben örült a mama barátjának. Jó volt vele dominózni, a mikor a mamának dolga volt a színházban. Néha hozott is valamit és a mi a legjobban tetszett neki: a mikor ő ott volt, sohasem kapott ki, akár milyen későn jött is haza.

Nagyon keveset törődtek vele s ez jól esett neki. Ha két kiflit evett meg az uzsonnánál, anyja sohasem nézett rá szemrehányó tekintettel, mint azelőtt.

Csak akkor lett rosszkedvő, a mikor anyja egyszer csak így szólt hozzá:

- A Béla bácsit úgy kell szeretned mint az apádat...

- Jó, de hiszen ő nem az én apám!

Nyolcz hónap mult el már azóta, hogy a szürke meg fekete szempár legelőször összevillant. A kis Hanna konstataulta magában, hogy már csak egy párnán fekszik s az anyja az ő vasárnapi ruhája övszalagját nem köti meg annyi gonddal mint azelőtt.

- Itt van... eredj! így szól hozzá.

És este olyan unalmas, olyan dolgokról beszélgetnek, a mikből ő nem ért semmit. Aztán a mama babaruhákat készít - a melyeket nem akar neki adni...

-107-

VI.

Szerencsére színházi szünetidőre esett a keresztelő.

Ficzere volt a keresztapa; Ficzere Antal, Borzának ismerőse, a ki kispap volt, de amióta kilépett a szemináriumból «szabad gondolkodó»-vá lett, versei jöttek fővárosi lapokban, barátai a «költő»-nek nevezték.

Neki nagyon tetszett ez a dolog. Ágyában a gipszfehér arcú, elkinzott asszony, a kinek suttogó, tört szavai csodálatos boldogságról beszéltek. Az ágy fejénél összefont karokkal Borza Béla, egy kissé megnyult arcúval, nagyra nőtt hajjal. Ruháskosárból készített bölcsoében, felszallagozott czifra pólyában fekszik a kicsi és olyan vigan gögicsél a tejes üveg gummicsovén, mintha anya keblét színá...

- Mire kereszteljük? kérdé végre is a szemlélődő Ficzere.

A fölött már régebben megegyeztek, hogy csak így itthon, minden egyházi szertartás nélkül - a mely egy kissé avult és költséges is - adatik név a kicsiny fiúnak.

- Keresztelni mindenki keresztelhet, én csak úgy, mint Pecci gróf, a római pápa! állította a «szabadgondolkodó», hozott is szentelt vizet, ámbár: «viz - viz!» mondá.

-108-

Hanem a név sok vesződséget okozott. Sándornak szerette volna nevezni az apa, Dumas Sándorról, az ifjabbikról. De szerette volna, ha egyben Imrének is nevezheti, Madách Imre emlékére. Az anya a Béla nevet pártolta, Ficzere Ágoston szeretett volna, Comte Ágostonról, a kit nagyon szeretett azóta, hogy a positiv bölcselelő munkáinak egy kivonatát olvasta. A kis Hanna Lászlót emlegetett, valószínűleg az a gimnazista László jutván az eszébe, a ki már napok óta les rá s megkergeti, a mikor az iskolából jön.

A vitát Ficzere Antal komoly méltóságú szava - amennyire egy huszonkétéves emberé az lehet - szakította félbe.

- Én megkeresztellek téged az Atya, Fiu s Szentlélek Isten nevében Sándor Ágost Imre Bélának, Ámen! mondá s a czuczlit kivette a kis gyermek szájából, arcát meglocsolta vízzel.

Majdnem egész éjjelen át sirt a kicsike. Ezen az éjszakán az ajtón át s gorombaságok kíséretében mondott fel a háziasszony.

De Borza Béla nem ezekért nem tudott aludni. Ismeretlen öröm szinte lázra izgatta. Gyermeke van. És a neve: Sándor Ágost Imre Béla.

Csak négy név, mert a Kovács Anna Lászlóját figyelmen kívül hagyták.

-109-

VII.

A férfinak 56 forint havi jövedelme volt; 26 forintot kapott a gyámjától, harminczat a vasutnál keresett. Az asszony havonta mindössze csak ötven forintot hozott haza, kivéve a karácsony és husvét hónapját, a mikor templomban is énekelt husz husz forintért.

Nem éppen nagyon sokat nélkülöztek, hát éhezni sohasem éheztek, ha nem volt vacsora, Hannus hozott turót, vagy más valamit hitelbe a házban lakó krájlertől.

Csendesen, nyugodtan s nem a legrosszabbul éltek. Nem járt hozzájuk senki, legfőlebb Berill jött el néha. Berill, a tenorista, a ki kénytelen volt szintén a karban énekelni, bár jobban énekelt mint az első tenor s meglehetősen előkelő családból ered. Bizonyos napokon más és más apát vallott szülőjének, leginkább grófokat s minisztereket, legtöbbször a kormányelnököt, a ki titokban segízezi is.

Berill rá akarta birni Buzás Bélát, hogy csináljanak együtt népszínművet, ő mint színházi ember, a kinek a technika a kisujjában van, fogja scénákba szedni, rendezni a mesét, melyet a jogásznak, mint inkább költői léleknek kellett volna szolgáltatnia.

De ez a terv kivihetetlennek mutatkozott. Berill is elmaradt, már csak a tejes asszony, fás embert s a szomszédból egy könyvkereskedő-segéd felesége járt be hozzájuk.

Majdnem egész napon s estén át egyedül voltak. És még mindig volt mit beszélniük egymással. Novemberben tea mellett - nagy szamovárt vásároltak - éjféle egy óráig is «cseréltek eszmét».

-110-

Hanna meg Sándor stb. aludtak, ők pedig csendesen beszélgettek a szerelemről általában s különösen az ő szerelmükről. S mintha csak valami konkrét tárgyról beszélgettek volna, úgy szóltak:

- Tizennyolcz éves vagyok újra! mondá az asszony.

Valamivel többnek látszott, különösen a legutolsó időben. Gyermekegyében haja egyszerre erős őszülésnek indult, a szemöldöke fölött egy széles ráncz képződött. S ha nevetett, akkor ötven évesnek tetszett.

Egy-egy pillanatra maga Borza Béla is látta ezt az ötven éves asszonyt; megdöbbsent, de csak egy percze, szemei elé nagy hirtelen újra leereszkedett valami különös rajongás aranyos köde, melyen át szépnek, fiatalnak, üdének látta azt, a ki minden volt, csak az nem többé.

- Hogy szerethetsz ilyen rut banyát? kérdé a színésznő gyakorta.

- Ki nekem ilyen szép? felelte a férfi.

Néha akadtak ilyenek mégis, sőt egy-egy olyan hölgy is került, a ki még kívánatosabbnak tetszett előtte mint ő. Mellettük lakott egy szőke tanitóné, széles, friss, hamvas képü, a kiben lopva gyönyörködött is.

Szemrehányásokat tett magának eme titkos gyönyörűségért. Ugy tetszett neki, mintha az ilyesmivel profanálná a szerelem szentségét, bepiszkolná magát, megcsálná Idát, a jót, a szépet, az önfeláldozót.

-111-

Nem, csak őt, egyedül őt szereti! erősítgeté magának. És szereti nem kötelességből, hanem önként - ezt állapította meg napról-napra. Ő a szépség, jóság, a boldogság, a gyönyör. De ijedelemmel vette észre néha, hogy ajka hideg, a mikor megcsókolja, és mintha csak a saját kezét csókolná meg.

Végre is kimagyarázta ezeket a jelenségeket is a kék-kötésű nagy könyvből, melynek czime - aranyos betűkkel - «Szerelem».

VIII.

Ficzere véleményét kérték ki: «mit gondol, szükséges-e pappal is megáldani frigyüket?»

A szabadgondolkodó kereken azt felelte: «nem!» Az asszony az ő pártján volt, de Borza Bélának kételyei támadtak, úgy érezte, hogy szerelmén kívül még más valamivel is hozzá kell kötnie magát Kovács Idához.

- Ha megun - elhagy; ha meghalok - eltemet; ennyi az egész! szólt a színésznő őszinte lemondással.

A szegény fiúnak pedig ezalatt könyvek gyűltek a szemébe. Szinte remegett a megihatottságtól, olyan puha és olvadékony lett, hogy alig ismert magára.

Ilyenkor érezte a szerelmet, azt az örök lázat, melynek gondolatával agyának minden sejtje tele volt. Ilyenkor büszkén látta magában az igazi szerelmet, a ki áhitozik az önfeláldozásra, szomjas valami hőstettre, gyönyörrel gondol, akár a halálra is, ha érte halhat meg.

-112-

Azok voltak a jó napjai, a mikor ilyen érzékeny jelenetek játszódtak le. Ilyenkor színház után is jó sokáig fennmaradtak, nézték az erősödő Sándort, nevettek Hannán, aki álmában beszélni szokott.

Ugyilátszott, hogy a kis lány nappali szótlanságát pótolja ki ilyenkor. Mert egy idő óta alig lehetett szavát venni. Nem búslakodott, sem daczos, sem melancholikus nem volt, csak nem beszélt.

Nem igen ütköztek meg rajta, bár jól bántak vele, különösen a férfi, a ki esténként - a mikor Idának a színházba kellett mennie - kártyázott is vele. Filkót játszottak a legutóbbi időben fricskában.

Egyszer egy estén folyton a jogász nyert s a játék végén meg akarta adni mind az orrverést. A lány elfutott előle a másik szobába, a hol a sötétben aludt a kis fiu. Buzás Béla utána szaladt s megtalálta a leányt, a ki előle egy szekrény mögé bujt el. Közeledett hozzá, az halkán, elfojtott hangon kaczagott.

Buzás Béla elengedte az orrverőket, hanem e helyett büntetésből megcsókolta a lányt.

És megrémülve vette észre, hogy milyen gyönyört okozott neki ez a csók, s milyen forró a

tizenöt éves leány ajka.

Megdöbbsent, észre tért.

Hiába, az örök láz sorvasztó heve megcsapta, megrázta – most előszörre, igazán.

ÖZVEGYEN

-113-

Tizennégy évig várt férje halálára. És egypár héttel előbb őt fogta el hirtelen rosszul. Megrettent. Tehát hiába várt, meg kell halnia, mielőtt szabad lett volna! De nem, a sors csak pajzánkodott vele.

Itt fekszik előtte a holttest.

I.

Az ajtók be voltak csukva, hogy a gyerekek be ne jöhessenek. Az ablakok előtt szalmával volt beszőrva a gyalog-járó, nem hallzott föl a kocsik lármája. A redőnyök leeresztve. Minden a hallotthoz igazódott itt; a hideg, sötétség, a néma csend, mintha része lett volna a sötéten szederjes, meghidegült arcznak, a néma ajkának.

Az asszony arczczal ráborult a kerevetre, agya zúgott, szive vert, oly lázasan, mint a ki szerelmi légyottra készül, mint a ki hosszú rabságból először lép ki a szabadságba.

-114-

Tizennégy év óta várt erre a pillanatra s most, a mikor elkövetkezett: férjének halálküzdeme, az elmulás iszonyatos képe alig borzongatta meg erősen telt vállait. Nagy barna szeméből esett egynehány köny mégis, a cselédek, a rokonok azt mondták rá, «szegény!» s ő így szólt magában:

- *Végre!*

S kikeresvén báli keszkenőjét, sajátkezével kötötte fel a hallott állát, a nyitva hagyott szemre letolta héját, elhivatta a hallottkémet, értekezett a temetésrendezővel, értesítette az orvosi kört – melynek a hallott tagja volt – elhivatta a rokonokat, újra sirt azokkal egy verset s a mint ugy délfelé maga maradt a hallottal, befurván fejét a diványpárnába, zürzavaros érzés fogta el; érzések, melyek ha tömörültek volna s ha egy néven nevezné őket, felkiáltana:

- Diadal!

De ez a környezet, a gyerekek, a kik a szomszéd szobában suttoztak, a tömjénél kifüstölt szoba nehéz illata s a hallott férj, a kit maga mögött érzett: fakulttá tették érzéseit s csak annyit susogott:

- Mégis... szeretett!

«Szerette? Hátha még most is szereti? Ha él, ha halála: álom?» Ijedten szökött fel helyéből s oda állt a hallott elé.

Nem, a kegyetlen szerelmes nem szerette többé.

-115-

II.

Mint a villám a zivatarban, a halott arcza képeket világított meg agyában. Régi képeket, melyek most világosabbak, mint a mikor ujak voltak.

Tizennégy éve. A gyermekek a cselédekkel távol. A férj, mint rendesen: betegeinél. A láz fogát vaczogtatja, a mint az első szerető jövetelét várja. Jön; egy órájuk van csak s ezerszer szeretnék egymást ölelni. S alig hangzottak el a csók: érzi, hogy valaki van közelükben. Nem közelükben, – előtte. A férj.

Hidegen mutat ajtót a szeretőnek. Magukban maradnak. Csend. A férj megszólal:

- Ön még itt?

Aztán újra csend. Ujra a férj szólal meg. Ugy beszél, a mint az orvosok beszélnek akkor, ha betegről mondanak le:

- Ön el fog menni s nem jó többé vissza soha. Mindenütt lehet, csak ott nem, a hol én s gyermekeim vannak.

Csengetett a cselédnek. Az nem jött, maga hozta el a felöltőt s a kalapot. Réá adta s elvezette az ajtóig. Ott kinyitotta s arczából kivetkőzve, hangjában megváltozva ordítá:

- Takarodjék!

A nyitott ajtón át látta, hogy jönnek meg gyermekei. Az egyik, a mint meglátta, kiabált feléje: «mamma!»

Lerogyott s odaborult a férj lábához, könyeivel áztatta cipőjét:

-116-

- Gyermekem... a gyermekem...! Kegyelem...!

A férj vállába rugott - és megbocsájtott neki.

Nem mondta ki e szót, csak annyit mondott:

- *Marad* - aztán hozzá tette alig hallhatóan, alig érthetően:

- Egyetlenegy mosoly... csak egyetlenegy...!

III.

Nem volt szabad mosolyognia előtte. Nem másra mosolyog-e? Tilos volt mosolyognia magában: a cselédek, a drágán megfizetett kémek - megmondhatták neki s ő előfoghatta. «Ida, ön vidám! Mért változnak oly rohamosan az ön hangulatai?» S az a tekintet, mely az ilyeneket kísérte, az a szivbe furó, fürkésző tekintet! Ezek a savószínű szemek, melyek akkor is rá voltak szegezve, ha aludt. S a melyek miatt nem aludhatott nyugodtan, mert a mint kémlték: felébredt azonnal, mintha valami undorító állat tévedt volna arczára. Megirtózott, megremegett.

- Ön fél - szólalt meg a férj - mért retteg ön, beteg?

És gyógykezelte idegbaj ellen. Elhanyagolta betegeit. Tanulmányozta, vele volt folyton. Ölelte, mig gyenge, vézna karjai belefáradtak. Ugyanabban a pillanatban még sem ölelheti más!

Oh, ez az élet, ezek a szeretkezések! Minden csókkal fokozódott undora iránta s eme számtalan csók mindegyike erősbbe tette benne a vágyat a szerető csókjára.

-117-

Tizennégy éven által mennyire gyarapodhatott ez az undor s milyenre fokozódhatott ez a vágy! Felcsapott fölötte, mint az örvény, belémerült.

Mérget szerzett. Előbb magának szánta - azután férjének.

A nyolczadik év végén volt már. Nyolcz éve nem beszélhetett már a szeretővel. És mégis - négy gyermeke volt már, nagyok lettek s oly szépek, ugy szerette őket, megkegyelmezett az apjuknak, megkegyelmezett magának - és várt tovább.

IV.

Várt, várt. A férj, mindjárt házasságuk után betegeskedni kezdett. Valami gerinczagybántalma volt, mely nagyon lassan haladt előre.

- Ilyen bajjal, mint az enyém, apám 70 évig élt el - szólt hozzája gúnyos mosolylyal. Egyszer pedig hozzá tette:

- Ida, ön aggaszt. Mindha szivbillentyüelégeltelenség kezdene fejlődni önnél... az aconitum nem öl biztosabban. De csalódom...

Csalódott. A sziv ép volt és szeretett. Annál jobban szeretett, mennél jobban tiltva volt szeretnie.

Kezdetben gyakran, aztán ritkábban látta azt, a kiért e pokoli szenvedést élte; s ha látta: ugy érezte, még nagyobb szenvedést is - ha van ilyen - kiállana érte. Idősebb lett, de férfiasabb, nőtlen maradt és nagy karriert csinált. És szerette őt, kitetszett tekintetéből, benne volt levelében, melyet férje elfogott előle, de megmutatta neki mégis, elolvasta: «Csak ennyit irhatok: szeretem, rendelkezék velem!»

-118-

- Nos, nem rendelkezik? susogta fülébe s íróasztaláról elővevén pisztolyát, játszott vele:

- Hat golyó van benne: önnek és gyermekeinek. Kinek a hatodik? Nem tudom.

És neki hallgatni kellett. Pedig hogy rengett agya, vére, mindene az elfojtott kiáltástól:

- Oh, te nyomorult!

S a titkos öröm láza fogta el, amint bizonytalan, beteges járását nézte.

- Végre is, el fogsz pusztulni, meg fogsz... gondolta magában. És gyermekeire gondolván, a kiket szeretett, az életet érezvén, a melyhez ragaszkodott, ebben a rettentő helyzetben, melyben megszokta már, hogy nem mert mozdulni, - megfogta hideg kezét a férjnek és szólott:

- Lengyel István, ön kegyetlen!

- Szerelmes vagyok!

- Mikor leszek már vén és rút mikor szünik meg szeretni!

- Soha. Ha meghalok. Akkor sem!

De. Második napon feküdt már a hallott a ravatalon s az özvegy, ahogy ránézett az arcra: ugy látta, hogy ez nem Lengyel István többé, nem a szerelmes férj, csak agyagmintája annak. Egy rosszul színezett teracotta-szobor.

-119-

A rokonok, a barátok, a résztvevők gyülekeztek a szomszéd szobában. A plébánián elejbe csendítették a temetésnek.

A nászra hívó harangszót hallotta ki belőle az asszony.

V.

A gyermekeket kiküldte a szigetre – este jőjenek haza. Ismét egyedül volt, mint akkor. Egészen egyedül. Nem várt haza senkit. Nem félhetett, hogy betegek kopogtatnak be, az orvos czégtáblája napok óta levolt már véve. A helyén egy kis látogató-jegy fehérlett: «Özveggy Lengyel Istvánné».

Leeresztette a függönyöket, levetette gyászruháját, fehér hálóköntöst vett magára és ujra – várt.

Nem kellett olyan sokáig várnia. A szerető nagyon pontosan érkezett. Karjaiba zárta mohón, mintha a tizennégy év el se viharzott volna felettük, vagy ha igen, csak tizennégy perczczel előbb.

– Hadd hallom a hangod! – szolt a férfi. S az asszonynak ugy tetszett, hogy ez a hang megváltozott.

Leültek egymás mellé szorosán. A férfi csókokkal borította el szemét, ajkát, nyakát, karjait. S neki ugy tetszett, mintha a csókok forróbbak lettek volna – akkor.

És az ölelés, a szeretkezés, az eskük közepette emlékezett az «akkor»-ra. Mintha az a különbség, mely im megvillant előtte, az a hideg kard lenne, a mit a mesében a szeretők közé tesznek.

-120-

Visszacsókolta a férfit, de fázott. Tudta, hogy egészen egyedül, biztonságban, jogában van s öntudatosan egy tárgyat keresett, mely az «akkor»-ra emlékezteti. Meg is találta.

Véletlenül itt maradt s csendesen ott függött a fogason a férj egy kalapja. Rémitgette magát vele, alakot képzelt alája. Hiába volt minden, asszonyi szeme, felviharzott idegei nem tudták elhiteni vele azt, hogy im él s gyilkoló tekintetével reá mered az – a ki fölé ő maga is vetett göröngyöt.

Nem! Egészen egyedül vannak. Nincs a ki számon kérje tőle e pásztorórát, nincs a kinek joga volna megzavarni e kéjes csendet. Itthon van, ur, parancsol magával.

– ... Oh, hogy mulnak az évek! szolalt meg egyszerre.

– Mulnak, mulnak! visszhangozta a férfi s a mint ajkát kitárta: betett fogait meglátta az asszony. Gyengéden eltolta magától és szolt:

– Megöregedtünk.

– Ön soha.

– Érzem. Az öregség előre fújja havát – szivemre, testemre. Vagy ha nem az, nem tudom mi lelt. Emlékszik-e akkor! Milyen már, mintha nem szeretném ugy többé.

Fátyolozott hangon ejtette ki a szavakat. Már bennük volt a sirás. Ki is tört; csendesen, szenvedélytelenül sirni kezdett.

-121-

A férfi vigasztalta:

– A halott... a temetés... a gyász... a hatások...

A szavak nem használtak; a férfi mámara, fékevesztett szenvedélye csak hidegségét nevelték.

És körülnézván az üres, a csendes, az elhagyott lakásban, felugrott:

– Az istenért, a gyermekeim... jönnek... távozzon!

Kezébe adta kalapját s kituszkolta az ajtón.

Nem jött senki. Maga volt. Az utcái ablakok függönyét beárnyalta a közeledő éjjel. Felhuzta a függönyt s kinézett az utcára s látta, hogy majdnem mindenki párosával mén ott.

Csak ő van magában, most már egészen magában.

Meghagyta a cselédeknek:

– Ha egy férfi látogató jó, nem fogadom, semmi esetre sem fogadom el.

És nem fogadta el azt, a kiért tizennégy évig várta férje halálát s a kiért tizennégy évig epedett, nem vágyta elfogadni többé sohasem.

EGY FÉRJ TÖRTÉNETE

-122-

-123-

Dohánygyári leányok majdnem minden este czipeltek haza valamit. Utoljára is kisült, hogy meglopták a gyárat s a mi kis budai utcánkban titkos, de kiterjedt dohánykereskedést folytattak.

Pénzügyőrök és a dohánygyár nagyobbyszerű hivatalnokai – kik nem loptak dohányt – szállták

meg a mi kis partunkat; azt a szűk utcát, mely alsó torkolatával beleszakadt a zajongó gőzös fővárosba, míg felvége a budai hegyek szőlőire nyilott. Felül Gül Baba, az igazshívő alszik kupolás sirjában, borutáló dervis zengi fölötte a szurát, az alsó soron meg sashegyi mellett mulat a gyaur...

Abban az időben a mi kis utcánk akármelyik korcsmájába – pedig minden harmadik ház az volt – nem lehetett bemenni, nem lehetett leülni, hogy idegen alakok ne feszélyezzék az embert.

Annakelőtte hozzá voltam szokva, hogy az utca ismerős alakjait látom megszokott korcsmámban s mindennapi félmeszely boromat jóízű beszélgetés között ihatom meg. S most beszédes gyári munkások, patriachális háziurak, kik egyetlenegy lakójukkal jártak el a «Kis Tükör»-be, meg a többi jó barátok helyet finánczokat találtam asztalomnál. Csak két idősebb újságkihordó leány, aztán Karola – a kit az én kiadóm nyomdája foglalkoztatott – meg egy javíthatlan lump pipatisztító s a vén asztalos nem tágitott még akkor sem. Szégyenlem megvallani, hogy addig voltak már, mikép a jó bor utáni vágy képes volt bennök kioltani a szaglászok iránt való eredendő gyűlöletet, a jó tónust s mindazt, a mivel az én utcám népe, ezekkel a finánczokkal szemben, maga iránt tartozott.

És én... Én is, szakadatlanul eljártam a «Kis Tükör»-be.

Érdekelni kezdtek ezek a duhaj hivatalnokok, kik egész nap a korcsmában ülve, teljesítették a vizsgálatot. Emlékeztem egy rokonomra, ki miután már pinczér is volt, a Dunába akarta veszteni magát, de meggondolta a dolgot – és fináncz lett. Tehát csak két dolog közt van választása a tönkrejutott férfinak: elveszti magát vagy – a mi még rosszabb – mondta a familiám – pénzügyörnek csap fel.

Késő estén a dorbézolás zaja, össze-vissza ének ritmus nélküli akkordjai csiklandozták fel a bűnös partmenti utcát. Ott virradtak meg a finánczok az én kis korcsmámban. A két újságkihordó leány már be is csipett, nagyot is aludt a lóczán, haza is bandukolt. Karola meg a pipatisztító és a vén asztalos újólag eljátszották – csakhogy komolyan – Polichinellet: először összeesőkolóztak, aztán összevesztek, hajba kaptak és szokás szerint hazakisértetének a korcsmáros fia által. Csak négy közönséges pénzügyör maradt ott és én. Már virradt és még mindig nem hallottam valami szomorú történetet elzúllásról, tönkrejárásról s ilyenféléről, a mi az én zsánerom, mert ezek a dolgok már magukban véve oly meghatók, hogy nem kell hozzá sok költészet s így feltalálva is hatnak az olvasóra... És mindenki úgy segít magán, a mint tud...

Már hallható volt az utca ásitozása s a beteges nyujtózkodás nesze, mely a fővárosban a kelő napsugarak helyett jelenti a hajnalt – és a tárgy, a szűzsé, még mindig váratott magára. Egy kis fináncz érdekesen hazudott, az igaz, de ez még nem elég az üdvösségre. Elbeszélte a korcsmárosnak – néha felém is fordult – hogy micsoda nagy ur volt ő s hogy az apja alispán, meg az uri lányok hogy veszkődnek érte a «Nyir»-ben, de bár egy kollégája tanuskodott is mellette, sőt a korcsmáros is csodálkozva «ümmögött»: részemről majdnem bizonyos vagyok benne, hogy a kis fináncz valami felvidék tót-magyar gyerek s valaha tán inas is volt egyik-másik kanonoknál, – de elcsapták.

A kollega, ki oly készségesen tanuskodott mellette, szinte nem volt valami kiváló alak. Folytonosan rokonaira panaszkodott, kik veszni hagyják szivtelenül. Felemlítette, hogy bérlő korában fehér nadrágban s lakk-csizmában járt be pusztájáról a városba s könnyen csinálhatott volna «egy hatezer forintos házasságot is!» Irigykedett az egész világra s szerette volna, ha az övé lett volna minden s másnak nem lett volna semmije.

A harmadik fináncz – ez a prózai ember – nem panaszkodott; meglehetősen meg volt elégedve sorsával, szép fekete bajusza volt, jó ruhában járt, meghizott – «Te paraszt vagy, komám!» mondta neki az «alispán-fiu». S csakugyan az volt, szegény szolgálégény, ki katonáéknál megtanult írni, felvitte a káplárságig, be is kapulált, de mivel nagyon verte a regrutákat, kiadták az utját. Mit tegyen, hozzá volt szokva a hivatalhoz: fináncz lett.

A negyedik finánczról nem lehetett megtudnom mit sem. Közönyös dolgokról beszélt s elég értelmesen, majdnem intelligens módra. Beszélgetés helyett inkább ivott, hosszan és élvezettel. A mint azonban egészen kihajnalodott, kissé nyugtalan lón és gyakran kinézett az ablakon.

– Mintha az elébb valaki benézett volna az ablakon.

– A pipatisztitóné biztosan, Hapuák megint elment a Karolával s a felesége hiába várja! mondja a korcsmáros s újra bort hozott a kármentőből.

A negyedik fináncz nyílt, férfiasan szép arczára újra visszatért a vigasság:

– Ehj, igyunk! mondá s egy hajtásra leöntötte a pohár tartalmát.

– Többet ért ez az itóka – tevé hozzá aztán – mint egy rövid élet s egy vak ló, bőróstól együtt, összevéve!...

I.

– Kapitánysági irnok voltam Ballán, Dunántul... így kezdé beszédét a negyedik fináncz, midőn a bor végre nyelvét megoldotta. A korcsmáros közelebb ült az asztalhoz s engem is invitált. Vonakodtam.

– Pedig ezt meghallgathatja az ur is – mondá az elbeszélő – s váratlan hirtelen, olyan nyílt s

beszédes lett, mint a milyen zárkózott volt elébb.

Odaültem:

- Kapitánysági irnok volt... szép hivatal! hm, meg is látszik rajta! - *Hozzak még egy kis bort?* szólott a korcsmáros, teljes elismeréssel tekintve a volt kapitánysági irnokra. Az mosolyogva öntött az ujonnan hozott borból s lekönyökölve az asztalra beszélni kezdett:

- Ballán voltam kapitánysági irnok. Iskolákat végeztem s könnyen lehettem volna alkapitány is. Szerettek a városban... A főkapitány el volt hívva, szép vagyont kapott a feleségével, a polgárok - nem tudom miért - bálványozták, szóval nekem kellett dolgoznom helyette is. Nyári délutánokon nem is igen jött fel a hivatalba s ilyenkor én voltam a főnök, az irnok, a börtönőr - minden. Télen - ha nem volt nagy sár - négy óra felé feljött mégis.

Egy téli délután azonban már hamarabb ott volt a hivatalban mint én.

Rendőrök a vasutól valami szép fiatal leányt hoztak s én éppen abban a pillanatban léptem be a hivatalos helyiségbe, mikor a főkapitány vallatta a leányt.

- Hogy hívják? kérdé, kis lábaitól szép szőke hajáig végigmérve a leány remegő testét. - A leány nem felelt; lehajtotta fejét s a földre nézett.

- Hogy hívják? kérdé - még egyszer, de most már ugyancsak keményen.

A leány halgatott.

- Irnok ur - mondá percnyi szünet után kapitányom - üljön asztalához. Jegyzőkönyvet fogunk felvenni. Irjon!

Kezembe fogtam a tollat. A kapitány diktált:

- Január hatodikán - a ballai vasuti állomáson, a ballai rendőrség által egy leány - 17-18 év között - tartóztatott le; sem a tovább utazásra nem lévén költsége, sem igazolni nem tudván ama cél, mely miatt Balára érkezett. A főkapitányi hivatal által személye iránt kikérdeztetvén, minden felvilágosítást megtagadott s így hovatolonczoztatása ügyében mit sem lehetett tenni. - Készen van?

- Igen.

- Most pedig megfogja motozni a leányzót, mert nem lehessen tudni...

Közeledtem a leányhoz! Némi kíváncsisággal, de hidegen, nem most teljesítettem először ilyen szolgálatot.

A leány sirva fakadt.

- A sirás nem használ semmit! - mondá a kapitány, a ki régebben - mint annyi vidéki kartárs - mézsáros volt. - Sirni sirhat mindenki... Irnok ur, teljesítse kötelességét!

Gyengéden megfogtam a leány kezét:

- Láss, kisasszony, jobb lesz ha szépen megmondja a nevét s azt hogy hová való.

Válasz helyett a leány fölemelte rám hidegvette finom kis kezét - mindjárt észrevettem, hogy finom és kicsiny - és kipirulva a düh és sirástól, kiáltá:

- Ugy nyuljon hozzám, hogy kikaparom mind a két szemét!...

- Hohó! kiáltott fel a kapitány jó kedvvel. A kisasszonynak nem tetszik a fiatal ember, no, majd én!

És a kapitány ur - régi mesterségéből reá maradt ügyességgel - egyszerre csak derékon kapta a leányt; egy pillanat alatt lefegyverezte körmeit, - vastag karja alá szoritván a leány gyöngé karját - s mig a bősüzt kis teremtés harapásától védte puffadt arcját, reám kiáltott.

A leány harapott, rugott, sikoltott, a mig erejében volt, de csakhamar elhalt az én kapitányom erős karjai között s félájultan, a tehetetlen dühtől halotthalványra válva, lihegett.

- Most motozza meg! szólott hozzám a kapitány, kit mulattatni látszott ez a kis testgyakorlat.

Haboztam. Féluras ruhájában, kibomlott szőszke hajával, ártatlan kifejezésű kis arcával, gyöngéd tagjaival oly igéző volt ez a dühösen küzdő, majd elkinzott madárként gyáva leány, hogy szívesen hittem minden büntől, vétségtől mentnek. Aztán nagy szürke szeméit is olyan kérőleg vetette felém, hogy nem tudtam engedelmeskedni a parancsnak.

- Nem, kapitány ur, nebánstuk! Nem *olyan* leány ez... Valami családi tragédia. A mostoha anyja kiüldözte, teszem fel, ugy-e, kisasszony?

A lány nemet intett fejével.

- Hát akkor mondja meg szépen, hogy hívják?

- Muzslai Eszter! - rebegte alig hallható hangon a «bűnös».

A kapitány kibocsátotta karjaiból:

- No lássa, kár volt mindjárt nem így kezdeni! - Hová való?

Mindent elmondok! szólt hirtelen elhatározással a leány. - Mindent elmondok, tegyenek velem, a mit akarnak, zárjanak be, de többé nem akarok... haza menni! Ne küldjenek haza! fordult hozzám s rimánkodva - édesen - tette össze picziny kezeit.

Aztán lassan, lassan mindent kivallott. Szenvedélyes szavain meg volt az igazság bélyege.

-131-

Igy hazudni még a nők sem tudnak.

Huszonkét éves voltam (Ugy-e most jó harminczasnak látszom, pedig korántsem vagyok annyi.) De hát akkor nem is akartam volna többnek látszani.

Lélekzetemet visszafojtva hallgattam a mit Muzslai Eszter csalódásáról, égető szegényéről beszél:

... Pesten laktunk... A néném és én. A néném «probir-mamzell» a váczi utczában, sokat keres... Engem nem engedett munkára menni. Ő már idős, szabadra jöhet, járhat a váczi utcán is... Szoba-urat is tartottunk. Gyorsan változtak, én otthon voltam s ők udvaroltak. Tisztogattam rájuk, meghallgattam őket, de nem sokat törődtem velök... Hanem egy... A mikor kivette a szobát, a mint megszólitott: «kiadó a szoba, kisasszony»...

Eszter szavait itt ez egyszerű köznapi szavaknál fuldokló zokogás fojtotta el. Majd abban hagyott a roham s a leány csendesesen zokogott. Egy kicsinykét sirt még, de végre is kiapadtak könyvei és majdnem rideg apathiával beszélt tovább. Elbeszélte élete történetét, egész ama pontig, hol a ballai redőrök, mint «faczér» leányt a vasuti állomásnál letartóztatták.

- A szoba-urat - azt az utolsót - Pálnak hívták. (Eszter elhallgatta a vezetéknévét.) Pesten készült a birói pályára. Barna volt és magas. (Eszter kicsiny és szöske, mint a hamvas fehér gohér.) Megszerették egymást, Pál egy napon pakolni kezdett, hívta Esztert, hogy segítsen. «Megyek haza, haza kell mennem», mondá. «Vigy el!» könyörgött a leány. Pál gyorsan határozott - elvitte. Szöktek együtt. Eszter nem szólt a testvéreinek, hogy elmegy s Pál nem irt az apjának, hogy leányt visz haza. Két napig utaztak. (Közben kiszálltak valami kis városban - pihenni.) Végre ide értek Ballára. Pál apja közel lakik ide, valami faluban - kocsit küldött fia elébe. Pál megcsókolta még egyszer - hányadik csók lehetett - Esztert s így szólt hozzá: «Én megyek előre, előkészítem apámat s délre itt leszek érted! - Mégsem lehet ajtóstól a házba rohanni... Te addig szépen megvársz itt a váróteremben!»

-132-

Muzslai Eszter várt délig. Pál nem jött. Estig várt: Pál késett. Egy iszonytató éjjel ott virasztott végig magányosan... Reggel lett - nem jött érte senki. Gyalog akart megindulni Pál hazája felé. Az éhség és izgatottság okozta szenvedés és gyengeség elvették lábának erejét. Várt. Nem jött senki míg végre a rendőröknek feltűnt és letartóztatták.

... Itt vagyok. Mit tesznek velem? Bezárnak, börtönbe vetnek? Ez lesz a legjobb... Oh, ha joguk volna azt cselekedni velem, a mire magam nem vagyok képes: megölni... megölni!

Égető szegényérzettel fődte el orcáját, ajka vonaglott, egész kis teste remegett a vágtyól: megsemmisülni!

Néztem, belétapadtam szememmel, szivemmel egész mindenemmel. Megmagyarázhatlan gyengeség és végtelen erő futott át rajtam. A részvét, a szerelem.

-133-

Odaléptem a leányhoz, ki még mindig ismételte végső szavait:

- Megölni... megölni...

- Nem megölni! Meghalni sem! - szóltam lelkesülten, megfogva kezét s ő nem vonta el azt, csak csodálkozva nézett rám nedves, fényes szürke szemével.

- Meghalni, nem! Hisz ön nem tett semmi rosszat: szeretett - csalódott. Nincs abban bűn. S ha hiszi, hogy el tudja feledni e csalódást, ki tudja törölni emlékéből élete e részét - úgy én ismerek olyan férfiut, ki szintén elfeledi e multat, mint valami rossz álmot... - - Muzslai Eszter, az én kezem tiszta s ez a tiszta kéz méltónak találja, hogy az öné után nyuljon. Akarja-e, hogy e két kéz örökre egymásra fogódzék, akar-e az én feleségem lenni?

Eszter izgatottan szoritotta meg kezemet. Én azonban hangos választ szerettem volna.

- Akar-e?

- Akarok...! suttogá végre a leány.

- Tudod-e, öcsém - szólalt meg ekkor a főnököm, ki eddig csodálkozva hallgatott - tudod-e, hogy én nő irnokot nem tűrök magam mellett...?

- Tudom. És mégis elvettem a leányt...

- Én is úgy tettem volna! - vágott közbe az «alispán fiu».

- Helyesen tette! szólt a korcsmáros és leánya.

-134-

- Majd megvállik, hogy úgy-e! szólt keserűen az elbeszélő, a ki úgy beszélt, mintha már le is irta volna valamikor ezt a történetet. Tisztába volt az egésszel, részletezett mint valami író. Csináltság és közvetlenség váltakozott előadásában. De mégis, mintha igazat beszélt volna...

- Helyes, helyes! ismételte a közönség.

- Majd elválik... Mindenekfölött azonban, bort a poharamba. Mert ez a kis itóka, végre is ér annyit, mint egy szép asszony szerelme - és egy vak ló, szőröstől-bőröstől összevéve!

II.

- Május huszonkettedike volt - folytatá beszédét a fináncz, megtörülve a bor után szép szóke bajuszát. - Május huszonkettedikén ép harmadhónapos házas voltam. Nagyon is meleg volt ez májusi napnak és én nem tudtam dolgozni. (Elfeledtem mondani, hogy csakugyan ott kellett hagynom a kapitányságot, de azonnal kineveztek irnoknak a törvényszékhez. Közel hatszáz forint az akcizenciákkal együtt.) Forgattam kezemben a tollat egyre, néztem a papirost, de a dolog sehogy sem ment. Valami terjedelmes végzést adott ide lemásolni az ujonnan kinevezett jegyzőnk, Farkas Pali. A mint behozta, maga hozta be, kétszer is a lelkemre kötötte: «Plank ur, ennek ma öt óráig okvetetlen készen kell lenni. Nagyon fontos, csak magára merem bízni. Fogjon hozzá s meg se álljon addig, míg készen nem lesz... Hatig készen lesz ve!».

-135-

Délutáni három felé járt az idő s én még egy sort sem irtam. Mindössze harmadhónapos házas voltam akkor s nagyon szerettük egymást a feleségemmel. Olyan nehezen eresztett el aznap délután. A nyakamba csimpeszkedett még a kapuban is és mondá:

- Ádám, ha nem lesz dolgod, jér haza...

- Dehogy jöhetek, édes, annyi a munka! - mondok.

Most azonban, sürgős dolgaim daczára, utoljára is elhatároztam, hogy haza megyek, haza kell mennem, ha az izgatottság s a hirtelen feltörő szenvedélytől nem akarok megőrülni. Zsebembe tettem a sürgős végzést - majd lemásolom otthon - s hazafelé indultam.

Künn laktunk a maklári hóstyan, egy kis zsellérházban, egyedül. Két bejárat volt a portánkra: egyik az utcza kapun, a másik meg a patak partjára nyíló kertajtón. Az utóbbi bejáratot könnyebben értem el, arra mentem. Be volt zárva. A garád azonban alacsony volt, a kert puha és homokos, átvetettem rajta magamat.

Május volt, buján nőtt minden a patakparti kertben. Frissen sarjadt lombok zugtak, most született s újra kelt bogár-nép zsongott: lépteim nesztét elnyelték. S a kifüvezett uton mintha selyembársonyon jártam volna.

Az, hogy nem hallom lépteim nesztét, egy furcsa gondolatot érlelt meg bennem: meglepem feleségemet. Zajtalanul háta mögé kerülök, a mint teljes kényelemben, öltözék nélkül, a kereveten hűtözik; félkezemmel befogom szemeit s a másikkal megölelem. Soha még ilyen élvezettel nem számítottam ölelésre.

-136-

S csakugyan megtettem, a mit elhatároztam, megleptem a feleségemet. A konyhaajtóhoz kulcsom volt, nesztelenül nyitottam ki - még az udvaron levettem cipőmet - és zajtalanul a szobaajtóhoz léptem.

Idegen hang ütötte meg fületem, idegen hang, melyet egy pillanatra elnyomott vérem hirtelen felzajló zugása.

Kiáltani akartam, de valami ösztön nem engedett, összeszorította tudómet. Reszketve nyomtam oda verejéktől csuronviz fejemet az ajtóhoz. Hallgatóztam.

Az idegen hangot a Farkas Pálénak, ujonnan kinevezett jegyzőnkének ismertem fel, pedig nagyon is halkán, majdnem sziszegve beszélt:

- Bocsáss meg, Eszter, meg kell bocsátanod, ha megtudod, mi történt. Mikor magadra hagytalak, itt a vasuti állomáson, s elmentem apámat előkészíteni, hogy feleséget visszék a házhoz, már akkor súlyos betegség üszke emésztett. Nem szóltam neked, azt hittem, hogy muló, de nem volt az. Ájultan vitt haza a kocsi, otthon lefektettek. Két hétig feküdtem öntudatlanul, álmaim sem voltak, csak egyszer rólad. Mikor valamennyire felocsudtam, rólad kezdtem beszélni otthon, hogy keressenek fel, hogy hozzanak hozzám. Azt hitték, hogy lázban beszélek s elcsitítottak, ígértek mindent. Mindegyre vártalak, de nem jöttél. Végre fellábadtam, időközben megkaptam kinevezésemet ide, eljöttem s így kellett téged feltalálnom. A más méltatlan karjában... Nem az enyém, nem az enyém!

-137-

Egy pillanatnyi szünet következett. S e pillanat alatt keresztül villámlott agyamon a kérdés, mit fog felelni Eszter? Azt fogja-e felelni, a mit felelnie kell: «Másé lettem, azé, a ki megmentett a gyalázattól, a ki imád, bár mindent tud, a kinek Istennél többel tartozom, de a kit szeretek is!»

Nem azt felelte, hanem így szól:

- Másé vagyok a törvény előtt, de mit nekem a törvény... Másé lettem - s a tied maradtam, a tied vagyok!

És nyakába borult, megölelte egyszer körülölelte, összecsókolta, oh, de hányszor, hányszor! S én tönkresujtva éreztem e csókokat, de nem kéjét, hanem annyi fájdalmat, a mennyi kéjt nyujthatott - végtelent!

Egy házikalapács volt, a mit a konyhában leltem, azzal rontottam a szobába.

- Térdre! - ordítottam feléjük.

Az asszony térdre rogyott. Farkas Pál azonban az ablak felé menekült. A hazug, a csábító, a kéjencz!

Bezúta az ablakot s azon át akart elszökni. Lehuztam az ablakfáról s össze-vissza vertem a képét kezemmel, aztán eleresztettem; ő átvette magát az ablakon, én meg az asszony mellé rogytam...

Plank Ádám, a pénész, arcza eltorzult. Mintha újra érezte volna e jelenet súlyát.

- Bort, bort! kiáltá. Ég, száraz a torkom.

A korcsmáros újra bort hozott.

- Kár volt azt a nőszemélyt elvenni, mindjárt meglátszott az elején, hogy nem jóféle? mondá, miközben töltött.

- Csak házileányt vegyen el az ember. Én mindig... én soha se vennék el mást... szólt az alispán fiu.

- Haj, haj! Romlik a világ! nyilatkozott az ex-káplár.

- Romlott biz az egy kicsit! mondá az elbeszélő.

III.

Ivott, aztán folytatá:

- Esztert nem üztem el, nem öltem meg. Ugy szerettem, hogy kimentettem magam előtt. Ő meg teljes bűnbánást mutatott és örök hűséget ígért. Utoljára még én kezdtem őt sajnálni...

Hisz nem történt semmi. A csábító óriás volt, mint ördög s Eszter gyenge volt, mint - angyal. Ez az egész, más semmi sem történt.

Ha csak az nem történt, hogy a törvényszéktől el kellett mennem. Farkas Pál, a kit megütöttem, kihítt párbajra. Két megyebeli urat kértem fel segédemül. Nem voltak ugyan barátaim - nekem nem volt barátom párbaj-segédnek való - de becsületes embereknek látszottak.

A kőporosi erdőben álltunk szemben egymással. Az első lövés joga enyém volt. Élni akartam vele, meg akartam ölni. Izgatottam vártam, hogy tölti egyik segédem pisztolyomat.

- Plank ur, ön bizalmatlan, ezt nem érdemeljük, mondá az egyik segéd s kezembe adta a pisztolyt.

Megvizsgáltam - a cső egészen tele volt puskaporral; két lépésről sem lehet így találni ezzel. Visszaadtam a fegyvert:

- Tévedés, urak. Én nem akarok tréfálni, nem jöttem játszani ide; én ölni vagy halni akarok.

- Jó - mondá az egyik segéd s újra töltött.

Ránéztem s aztán az ellenfél segédeire vetettem tekintetemet s láttam, a mint összemolyogtak. Összejátszottak. Hallgattam s átvettem a fegyvert, de megvizsgáltam újra.

Nem volt benne golyó.

- Eh! önök gazemberek! kiáltottam fel s ellenfelemhez suhintottam teljes erőmből az egész fegyvert.

A nyakán érte: Farkas Pál összerogyott.

Én rólam meg egy becsületbiróság kijelentette, hogy lovagiatlan ember vagyok. A törvényszéken a legutolsó díjnak se szólt hozzám.

Rápöktek a kenyerekre, kiüldöztek a helyemből. Magamtól kellett elmaradnom.

Elmentem a szomszéd városba állomást keresni. Találtam is. Rég nem érzett örömmel léptem be kora hajnalban házamba.

Eszter ágyát üresen találtam. Egy szó, egy sor írás nélkül hagyott el. Elment Farkas Pállal - a kinek az apja időközben meghalt - elment egy czudarral, mint ágyas a becsületes ember felesége!...

Az elbeszélő kollégái, különösen az «alispán fiu» kifejezték undorukat a «nyomorult» asszonynyal szemben. Plank Ádám csak hallgatta, majd halkán, kéjes susogással szólt:

- Kerestem akkor, ha rátalálok: megölöm!

- Én hasonlólag cselekszem! mondá az alispán fiu.

A korcsmáros ezuttal megilletődve hallgatott *ujfent* bort tett az asztalra.

IV.

- A barátságért! szolt Plank Ádám s koczcintásra emelte poharát. De hirtelen letette s a fejéhez kapott:

- Nem, nem iszom többet. A fejembe hasgat... Hol is hagytam el? Igen.

Az erdőben vagyok. (Mert nem mentem a szomszéd városba irnoknak, hanem messze Borsódba, egy fakereskedőhöz holmi faktotumnak.)

Már hét hónapja lakom az erdőben. A százados fák - a szívem fájt a mint egyet-egyét kivágtunk - a fák azt mondták: «ha az emberek megcsaltak, megtapostak, lepöktek: itt vagyunk mi, mi is élünk, beszélni is tudunk, ölelni is a friss lombjainkkal; szemünk is szebb van, mint a legszebb leánynak s nem egy, de száz, de ezer: virágozunk neked tavasszal, magérlelő késő júliusig»... Hallgattam a fákra s megenyhültem egy kevésbé. A nagy, a terhes munka is segített rajtam s magam is akartam. Ember vagyok vagy mi!?

-141-

Kezdetben nem volt perc, hogy Eszterre ne gondoltam volna. Később már ritkábban jutott eszembe. De még mindig eszembe jutott. Egyre elől marad a fejemben. S ha rá gondoltam, az jutott eszembe:

«Voltam boldogok közt legesleggazdagabb, a mig az enyém volt, mig enyémnek hittem, és most...?!»

Azért a rendes időben és helyen megindítottam ellene a válópert. (Kálvinisták voltunk mind a ketten.) Eszter nem akart vagy nem mert egyetlenegy tárgyalásra is megjelenni. Hét hónapba tellett, eddig huzódott, mig elválasztott bennünket a törvény, minket, kiknek a szive már hét hónappal előbb elvált örökre. Végre megkaptam a végelválasztásról szóló jogerős ítéletet.

Nincs hozzá tehát semmi közöm többé. Miattam, ha akar, utcai leány is lehet már. Fetrenghet a sárban kedvére, mélyen alól...

Az erdő fáit, lombos topolyákat, az ezüstös leveleikkel mind lesimogatták a redőket homlokomról. S az uradalmi vadásznak a leánya - ott étkeztem - vigan szolt hozzám:

-142-

- Mégis csak jobb kedvű már most, Plank ur!

Megmutattam a jó kis leánynak a végelválasztó ítéletet. Nem igen értette, hanem az apja megmagyarázta neki, ott én előttem:

- Az van benne leányom, hogy a szomszéd mától fogva olyan legény mint más, házasodhatik s még téged is elvehet...

A leány pirulva futott el.

Én meg beleütöttem az öreg markába:

- Bátyám, ha nem sajnálja tőlem a leánya kezét, elszolgálom! Azt hiszem, egyikünk sem bánja meg...

A leány szeretett, régen láttam én azt. Ugy szeretett, mint az erdő egy-egy hű madara a másikat... Nekem is tetszett, meg aztán élni akartam, akartam élni.

Eljegyeztem. Ki volt tűzve a menyegző is; alig hiányzott két hét - itt volt.

S két héttel az esküvő előtt, sötét estén, kopogtattak az ablakomon.

Eszter volt. Lábaimhoz borult s megölelte, megcsókolta térdemet.

- Visszajöttem. A szívem visszavonzott hozzád. Elszöktem tőle, megutáltam s téged nem tudtalak elfeledni. Előttem voltál a szép szigorú fejeddel, boszuálló hatalmas karoddal... Azzal a karral, melylyel most le fogsz sujtani. Sujs le! Azért jöttem, mert meg akarok bűnhődni, meg akarok halni - de általad!

-143-

Felöleltem magamhoz Muzslai Esztert!

- Megölellek két erős karommal, szigorú fejedet lágyá teszed csókkal; megvertél te engem, kinoztál halálra - felelek rá: jóval!

A főnökömmel áttéttem magamat más erdőbe.

S egy árva hang, egy szó bucsuzás nélkül hagytam ott én kis hű madaram.

Elvitt magával Eszter.

Nem bántam meg, sokáig nem bántam meg. Két hónapig nem.

Két hónapig volt hű. Második hónapra egy munkásom karjai között találtam. Mielőtt megölhettem volna, elszabadult.

Száguldottam utána. Égtem kiömlő vérét látni. Egy hónapon által futottam nyomába. Egyszer majd elértem, de kisiklott körmeim közül.

Ő is, a hivatal is kisiklott. Ujra kiüldözött, újra hely nélkül maradtam.

Utolsó pénzemen egy forgópisztolyt vettem s homlokomra irányoztam csövét.

De hirtelen eszembe jutott, hogy az első golyó ebből nem engem illet.

Eszternek szántam. Hirtelen örömmel gondoltam rá, hogy még elébem kell kerülnie. Elhatároztam, hogy várok. De addig is élnem kell. Zsebembe tettem a pisztolyt s beálltam fináncznak.

A ruha itt rajtam s a revolver zsebemben...

-144-

Plank Ádám kivette zsebéből a pisztolyt s élvezettel nézett csövébe:

- Ha hatszor tudnám megölni: hatszor ölném meg!

Alig mondta ki azonban e rettenetes szavakat, kinézett az ablakon s elhalványodott:

- Valaki leleselkedik az ablakon...

És kezében megremegett a töltött fegyver.

V.

- Ádám! hangzott fel az ajtóban egy reszketeg, beteg hang.

Muzslai Eszter ott állt birája előtt. Kicsiny, fáradt, fakóképű asszony volt, szemébe csügő sűrű szösze hajjal. Sovány karján, félig fődött emlőjéhez bujva, sárgaképű gyerek gögicsélt.

Muzslai Eszter egészen közel ment a megcsalt férjhez. Ádám egy kissé hátrahökölt. Hátra lépett, mint a bőszi paripa, ha gyerek akasztja fel utján: egy perczre megijed tőle, de a másik pillanatban eltörpülve lohol rajta keresztül.

A *férj* agyát a fegyver ravaszára nyomta. Eszter látott mindent s volt elég bátorsága nyugodtan szólni, hazudni szomorú mosolygással.

- Ádám, eljöttem utoljára; ma éjszaka felriadtam, valami sugallat azt mondta: meghalsz! Beteg vagyok, nem tudok élni, nincs élnem miből, a gyerekem véretem szivja... nem ettem tegnap reggeltől óta...

-145-

Kerestelek. Rád kellett találnom. Nincs jogom, hogy úgy haljak meg mint más becsületes asszony, neked tartozom - a halálommal...

- Meg fogsz halni! - hörgé Plank Ádám. Az asszony folytató:

- Ide a mellemre, hogy ne fájjon nagyon... A gyereket ne vegyék el... haljon meg az is... hiszen a tied...!

Görcsös fuldoklásba veszett hangja. Ádám elfordította róla véres tekintetét, de kinyújtotta, lövésre nyújtotta ki kezében a fegyvert.

- Meg fogsz halni, beszélj, de meg fogsz halni! hörgé diadalittasan.

- Van rá jogod! szólt az asszony s kitárta mellét.

Ádám mintha egy pontot kereset volna ezen a mellen, a hová löjjön.

- Jogom van! suttogá.

- Azért jöttem, hogy legyen vége... De mielőtt megölnél, megmondom, hogy...

- Hallgas! - ordítá a férfi.

Meg kell mondanom, hogy mégis téged... téged szerettelek... a legjobban!

Ádám fejéhez kapott. Kezeivel hadonászott a levegőben, aztán magasra emelte a fegyvert.

Mindnyájan megremegetek. Senki sem tudott szólani. Már fényes reggel volt odakünn. A lóvasut dübörgése már javában hallszott.

Az asszony remegve állott Ádám előtt; behunyta szemeit s magához szoritotta gyermekét, a csecsemő sirni kezdett.

-146-

- Imádkozzál! suttogta Ádám.

- Szeretlek... sugta vissza majdnem hangtalanul Eszter.

Görcsös kaczagás hangzott fel, aztán eldőrdült a lövés...

És Plank Ádám haldokolva rogyott az asszony lábai elé. Szeme már felakadt, nyaka már-már merev lett, tüdeje hörgött még csak s mintha e hörgés hangján át egy-két szót ejtett volna:

- Az óráim, gyűrűm... a gyerekeknek!...

S ezzel lehunyta, örökre lehunyta szemeit, azokat a szemeket, melyeken át végzete szívébe lopódzott.

Egy perczre a megmerevedés némasága vett erőt a korcsmán. Az «alispán fiu» szólalt meg legelőszörre:

- Ezt nem tettem... ezt mégse tettem soha!...

S valóban csaknem meglátszott rajta, hogy nem tette ezt még soha...

A sujet végre is megvolt. Az igaz, hogy egy kissé keresett drámaisággal van beállítva, felépitve. De esnek néha ilyenek s talán lehet belőle valamit csinálni.

TARTALOM.

-147-

A dicsőség felé	3
Rabkatonák	35
A szerelemről	49
Szenvedők	59
Az alkusz	83
Az örök láz	95
Özvegyen	113
Egy férj története	123

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

6	akaratlan Remeónak	akaratlan Romeónak
13	Talán csakszianház	Talán csak a színház
26	«Gelbné».	«Gelbné».
29	szobába, Imphigeniának	szobába, Iphigeniának
74	regen volt	régen volt
82	tehetetlen dühe	tehetetlen dühe?
97	»Kovács Ida	«Kovács Ida
97	be a lévélhordó	be a levélhordó
105	Nem, nem	«Nem, nem
132	a váróteremben!	a váróteremben!»
137	konyhában eltem	konyhában leltem
140	szólt Blank Ádám	szólt Plank Ádám

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK EMBEREK: ELBESZÉLÉSEK ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may

demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses.

Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.